

KONING ARTHUR: Fictie of historie?

Wie was Koning Arthur? Volgens de middeleeuwen betekende hij zoveel als de exemplarische belichaming van de ridderlijkheid. Hij behoorde namelijk tot 'Les neuf preux': de negen dappersten aller tijden, ingedeeld in reeksen van telkens drie, zoals te zien is op dit fresco uit het kasteel van Manta in Italië uit 1420.

Drie heidenen: Hector van Troje, Alexander de Grote, Julius Caesar.

Drie joden: Jozua, David en Judas Makkabeus.

Drie christenen: Arthur, Karel de Grote, Godfried van Bouillon.

Afbeelding: 'De negen dappersten aller tijden'. Castello della Manta (1420).

Afbeelding: links Arthur en Karel de Grote; rechts Arthur met wapenschild.

Tussen Judas Makkabeus, voorzien van een exotisch kromzwaard, en de majestueuze keizer Karel de Grote, staat de figuur van koning Arthur, de oudste van de christelijke ridders, de derde van rechts. Zijn wapenschild hangt aan een jong boompje. Het bevat drie gouden kronen op een veld van azuur en die worden ook weergegeven op zijn kleding. Die drie kronen symboliseren zijn drie rijken, namelijk Bretagne, Schotland en Engeland. Ook op deze miniatuur uit een Portugees manuscript zien we ongeveer hetzelfde wapenschild. In Manta zien we naast Arthur keizer Karel de Grote staan. Karel de Grote wordt enerzijds beschouwd als de voorvader van het Franse Rijk. Daarnaast verwijzen de gouden lelies op een veld van azuur. Hij wordt anderzijds ook beschouwd als de voorvader van het Duitse Rijk. En daarnaar verwijst de dubbelkoppige adelaar op een gouden veld. Het hoeft ons daarom niet te verbazen dat de zetel van de Europese Commissie in Brussel in het Karel de Grote-gebouw wordt genoemd. We vinden de negen besten, de 'Neun gute helden', ook hier en daar terug als driedimensionale beelden, bv. in het stadhuis van Keulen.

Afbeelding: Oudste deel van het stadhuis van Keulen (1330).

In het kasteel van Pierrefonds dat in 1393 in opdracht van Lodewijk I van Orléans opgetrokken werd, dragen de torens telkens de naam van één van de 'Neuf Preux'. Op elk van die torens wordt ook één van de Negen Besten afgebeeld. Op de toren rechts zien we koning Arthur staan.

Afbeelding: Kasteel van Pierrefonds (1393).

In de Hofkirche van Innsbruck, naast het Grafmonument van Maximiliaan van Oostenrijk (1519), staan niet minder dan 28 levensgrote bronzen beelden van beroemde mannen en vrouwen, waaronder ook de Negen Besten. Arthur staat hier helemaal links.

Afbeelding: Het grafmonument van Maximiliaan van Oostenrijk (1519).

Die Negen Besten belichamen enerzijds de nostalgie naar het verleden en anderzijds het herstel van de vroegere glorie in de toekomst. Arthur heeft die dubbele gevoelens in de loop van de geschiedenis herhaaldelijk belichaamd. Het thema van de Negen Besten dateert uit de late 13de eeuw. Waarschijnlijk is het de geleerde Vlaming Jacob van Maerlant geweest, die dat rijtje van beroemdheden voor het eerst heeft samengesteld. Daarna heeft die lijst van nobele helden zich verspreid over heel Europa, tot in Italië en Portugal toe. Pas in de zeventiende eeuw is het thema van de Negen Besten van het Europese toneel verdwenen.

In *Van negen den besten*, dat wellicht het laatste werk is geweest van Jacob van Maerlant krijgt koning Arthur 120 verzen toebedeeld. De laatste verzen luiden: 'Vóór hem vant men kerstin ne gheen / Die sijns ghelike in deuchden scheen.' (Vóór hem vond men geen christen die hem in deugden evenaarde.) Het gedicht is bewaard in twee verzamelhandschriften uit de vijftiende eeuw en dat betekent dat de Arthurfiguur niet alleen in adellijke milieus, maar ook in een stedelijke context bekend was. Hij was niet alleen het nostalgische symbool van de hoofse ridderlijkheid, maar ook het toonbeeld van deugdzaamheid én hij was dus de christelijke koning bij uitstek.

Maar wie was Arthur in werkelijkheid? Wie was hij als historische figuur? Ondanks die grote populariteit tijdens de hele middeleeuwen (en nog een tijd daarna) is er toch sprake van wat we zouden kunnen noemen: een indrukwekkend stilzwijgen bij de vroegste Britse geschiedschrijvers.

Vooraleer we bekijken wat die middeleeuwse bronnen over Arthur zeggen, moeten we eerst een paar historische feiten vermelden. Nu volgt wat Britse geschiedenis in een notendop.

Abbeelding: Meer dan levensgroot beeld van koning Arthur, geplaatst in april 2016 in Tintagel. Het beeld is indrukwekkend, maar het is niet massief (met openingen). Is dat een verwijzing naar het fictieve karakter van deze figuur?

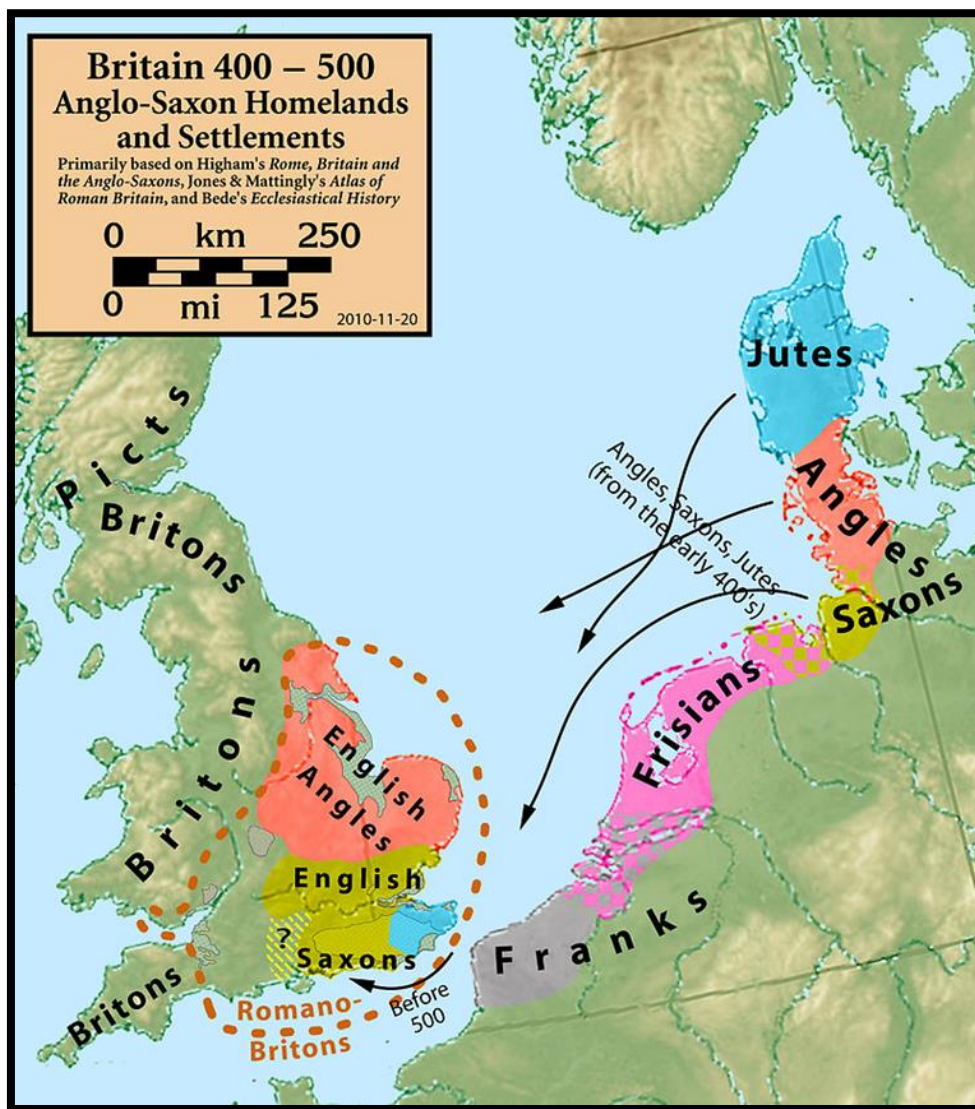

Afbeelding: De Romeinse provincie Brittania.

In 55 voor Christus ondernam Julius Caesar al een poging om Brittannië te veroveren, maar dat mislukte. Vanaf 43 na Christus dan, onder keizer Claudius, wordt de oorspronkelijke Keltische bevolking geromaniseerd in de Romeinse provincie Britannia. In 120 na Christus bracht keizer Hadrianus een bezoek aan de provincie en hij besloot toen de indrukwekkende Muur van Hadrianus in het noorden te laten bouwen (van Carlisle tot Newcastle). De Muur van Hadranus was

een fortengordel van 117 km, bemand door Romeinse legioenen, die de provincie tegen aanvallen uit het noorden moesten beschermen. Dat lukte tot in de vierde eeuw en dan geraakt de provincie Brittania in moeilijkheden. De Picten hielden regelmatig plundertochten vanuit het noorden. Vanuit het westen vielen Ierse bendes, Scoti genaamd, het land binnen en in het oosten komen de Germanen in opstand.

Toen de Wisigoten onder Alarik in 410 Rome plunderden, werden alle Romeinse legioenen terug naar Rome geroepen. Dat betekende het einde van het Romeinse Rijk en tegelijk het einde van de klassieke oudheid en dus ook het einde van de provincie Britannia.

Afbeelding: De grote volksverhuizingen.

Daarna krijgen we een periode van grote volksverhuizingen. Vanaf 5de eeuw hebben we de invallen van Germaanse volkeren van overzee: de Juten, de Angelen en de Saksen. Dat resulteert in de 6de eeuw in een aantal Angelsaksische rijkjes in het grootste deel van Middel-Engeland. Engeland betekent eigenlijk het Angelenland. En de namen van die rijkjes zijn nog altijd streeknamen in Engeland, bv. Sussex verwijst naar de South Saxons, Essex verwijst naar de East Saxons en East Anglia verwijst naar de oostelijke Angelen.

De gevolgen van die invallen waren spectaculair. De Kelten (de oorspronkelijke bewoners van het land), ook genoemd de Britons, vluchten dan naar de westelijke uithoeken van Engeland (Cornwall en Wales). Veel Keltische families emigreerden ook naar de vroegere Romeinse provincie Armorica op het vasteland, en die wordt door de Britten herdoopt als Bretagne. Bretagne wordt ook genoemd Petite Bretagne of Klein-Brittannië, om het te onderscheiden van Groot-Brittannië, zijn grotere broer. Daarom is Bretagne dus ook Keltisch gebied.

Dat er veel contacten over en weer waren tussen Brittannië en Bretagne wordt bewezen door dit eiland in Cornwall. Dit is niet de Mont St. Michel in Frankrijk, maar de Britse tegenhanger daarvan: Saint Michael's Mount in Cornwall. Behalve een sprookjesachtig kasteel staat er ook een middeleeuwse priorij op het eiland, gesticht door de monniken van de Mont St. Michel in de 12de eeuw. Maar in de 6de eeuw stond er al een kerk die gewijd was aan de aartsengel Michaël.

Afbeelding: Saint Michael's Mount.

We keren terug naar Koning Arthur. Maar eerst nog dit. In 1939 werd in Engeland, in een plaats genaamd Sutton Hoo, een scheepsgraf gevonden, dat vermoedelijk de laatste rustplaats was van de zevende-eeuwse Angelsaksische koning Raedwald. Onder de grafgraven bevond zich onder meer een complete wapenuitrusting, met een schild, een harnas, een helm en een zwaard. Alles is te bekijken in het British Museum in Londen. Rechts ziet u de oorspronkelijke helm en links een hedendaagse reconstructie van die helm. Prof. Jozef Janssens, de grootste Arthurspecialist van de Lage Landen, heeft een paar jaar geleden bij het Davidsfonds een schitterend boek over Koning Arthur gepubliceerd en hij heeft ervoor gekozen om de reconstructie van de helm van Sutton Hoo op de cover van dat boek te plaatsen. Hij geeft toe dat dat een eigenzinnige keuze is, want die helm komt uit een Angelsaksisch graf uit de zevende eeuw en hij behoorde dus wellicht niet toe aan een Kelt, maar aan een Angelsaksische koning. Maar volgens Janssens brengt de helm ons veel dichterbij de historische Arthur dan de bekende voorstellingen van Arthur in een glimmend plaatharnas. Zo wordt Arthur immers niet alleen in laatmiddeleeuwse afbeeldingen, maar ook in hedendaagse films weergegeven, bijvoorbeeld in de film *Excalibur* uit 1981. Bovendien staat er boven op de helm van Sutton Hoo een drakenkopje en dat deed Janssens direct aan Arthur denken: volgens de eerste biograaf zou Arthur namelijk een gouden helm hebben gedragen, waarop de afbeelding van een draak was aangebracht.

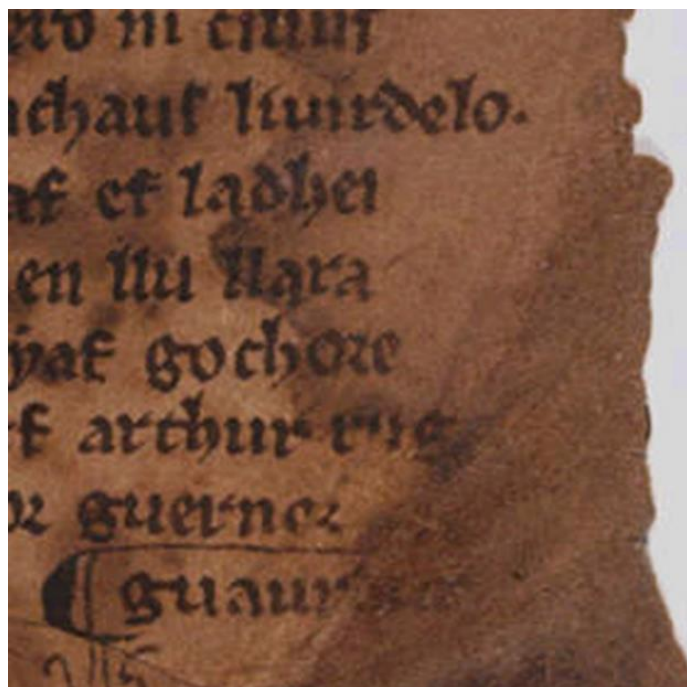
Afbeelding: De helm van Sutton Hoo en het boek van Jozef Janssens. Zie ook:

<http://histoforum.net/2017/voorwerpen.html>

Maar wie waren die biografen dan eigenlijk? Wat weten we nu over de historische Koning Arthur en uit welke oude historische bronnen kunnen we die informatie halen?

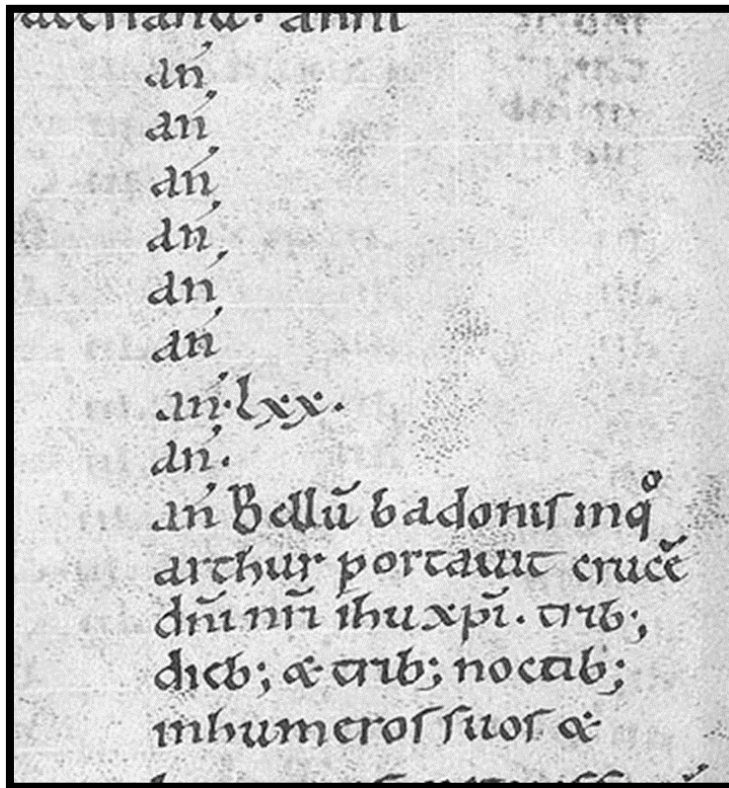
Alles wijst erop dat we Arthur in de 'Dark Ages' moeten situeren, de tijd van de invallen en de volksverhuizingen rond het jaar 500. Tegen de achtergrond van de wisselende strijd tussen de Kelten en de invallende Germaanse volksstammen, moeten we aan de figuur van Arthur denken als aan een soort redder in nood: een legeraanvoerder die het verzet wist te bundelen en die na het vertrek van de Romeinen vocht tegen de Germaanse invallers.

Waar moeten we Arthur nu precies plaatsen in al die gebeurtenissen? In een historisch geschrift van een tijdgenoot, de monnik Gildas, komt Arthur helemaal niet voor. De naam Arthur verschijnt voor het eerst rond 600, maar dan nog niet direct in een historische bron. In de buurt van Edinburgh schreef de bard Aneirin omstreeks 600 *Y Gododdin*, het oudste bekende gedicht in het Welsh. De tekst is wel alleen overgeleverd in een handschrift uit de 13de eeuw. Het gedicht is een elegie op de gesneuvelde helden in de strijd tegen de Angelen. Van één van die helden wordt gezegd: 'Hij voederde de zwarte raven met de lichamen van zijn vijanden, hoewel hij geen Arthur was...' Er deden blijkbaar verhalen de ronde over een zekere Arthur, die heldhaftig tekeering en die fungeerde als norm voor andere vechtersbazen. Dit is de oudste tekstuele vermelding van de naam Arthur.

Afbeelding: 'Arthur' in *Y Gododdin*.

De eerste geschiedschrijver is Nennius, de auteur van de *Historia Brittonum* ('Geschiedenis van de Britten') uit ongeveer 800 en hij noemt noemt Arthur een legeraanvoerder ('dux bellorum'), die samen met de Britse koningen vocht tegen de Saksen in twaalf veldslagen. Tijdens de achtste veldslag droeg Arthur het beeld van de Maagd Maria op zijn schouders en richtte hij onder zijn tegenstanders een groot bloedbad aan. De twaalfde veldslag vond plaats 'in monte Badonis', op de berg Badon, toen Arthur in zijn eentje 960 man versloeg. Ook in de *Annales Cambriae* (Annalen van Wales) uit de 10de eeuw wordt hij genoemd als overwinnaar, bv. in de Slag bij Badon in 516. Arthur droeg daar drie dagen en drie nachten het kruis van Christus op zijn schouders. En bij het jaar 537 wordt de Slag van Camlann genoemd, waarbij Arthur en een zekere Mordred sneuvelden.

Afbeelding: Uit de *Annales Cambriae*. Slag bij Badon Hill (516): 'Arthur droeg drie dagen en drie nachten het kruis van Christus op zijn schouders.'

Er moet rond de figuur van Arthur ook een belangrijke mondelinge traditie hebben bestaan. Daarop wijzen nog andere bronnen, bv. een Bretons heiligenleven uit 1019, waarin staat te lezen dat de Saksen werden teruggedrongen 'per magnam Arturum Britonum regem' ('door de grote Arthur, koning van de Britten').

We maken een onderscheid tussen de historische bronnen voor 1066 en de historische bronnen van na 1066. Die datum is heel belangrijk in de Britse geschiedenis en wel dankzij een historische veldslag, de Battle of Hastings. In 1066 verovert Willem, de hertog van Normandië, Engeland. Hij verslaat de Angelsaksen en hij wordt door de oorspronkelijke bevolking van Engeland ingehaald als de 'bevrijder van de Kelten van het Angelsaksische juk'. Deze Willem, die een vazal of onderdaan was van de koning van Frankrijk, wordt daardoor meteen koning van Engeland.

We noemen het de slag bij Hastings, maar eigenlijk zouden we van 'the Battle of Battle' moeten spreken. De Battle of Hastings vond namelijk niet in Hastings zelf plaats, maar tien kilometer verderop, op de plaats die naar aanleiding van die slag Battle werd genoemd. Op de plaats van de veldslag vinden we Battle Abbey, de benedictijnerabdij die Willem de Veroveraar na de veldslag op bevel van de paus moest bouwen als boete voor het grote aantal gesneuvelden, dat waren er namelijk meer dan zesduizend. Het koor van de abdijkerk bevond zich bovenop de plaats waar de Angelsaksische koning Harold werd gedood. De abdij werd, zoals zoveel andere in Engeland, in de 16de eeuw door Hendrik VIII ontbonden. In het klooster zit nu een school, die niet bezocht kan worden. Maar dat neemt niet weg dat een bezoek aan het poortgebouw, de ruïnes van de abdijkerk en het terrein waarop de slag plaatsvond, meer dan de moeite waard is.

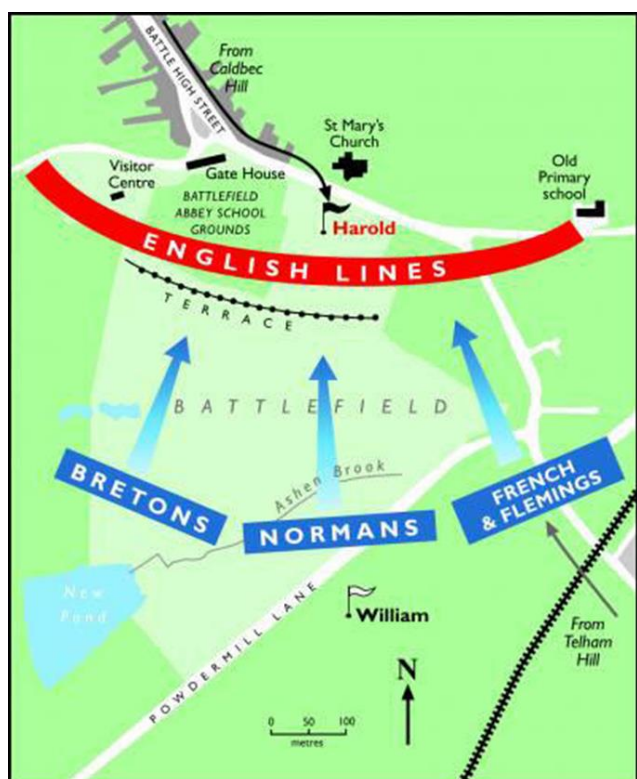
Afbeelding: Battle, benedictijnerklooster. (Eigen foto)

Afbeelding: Het Tapijt van Bayeux.

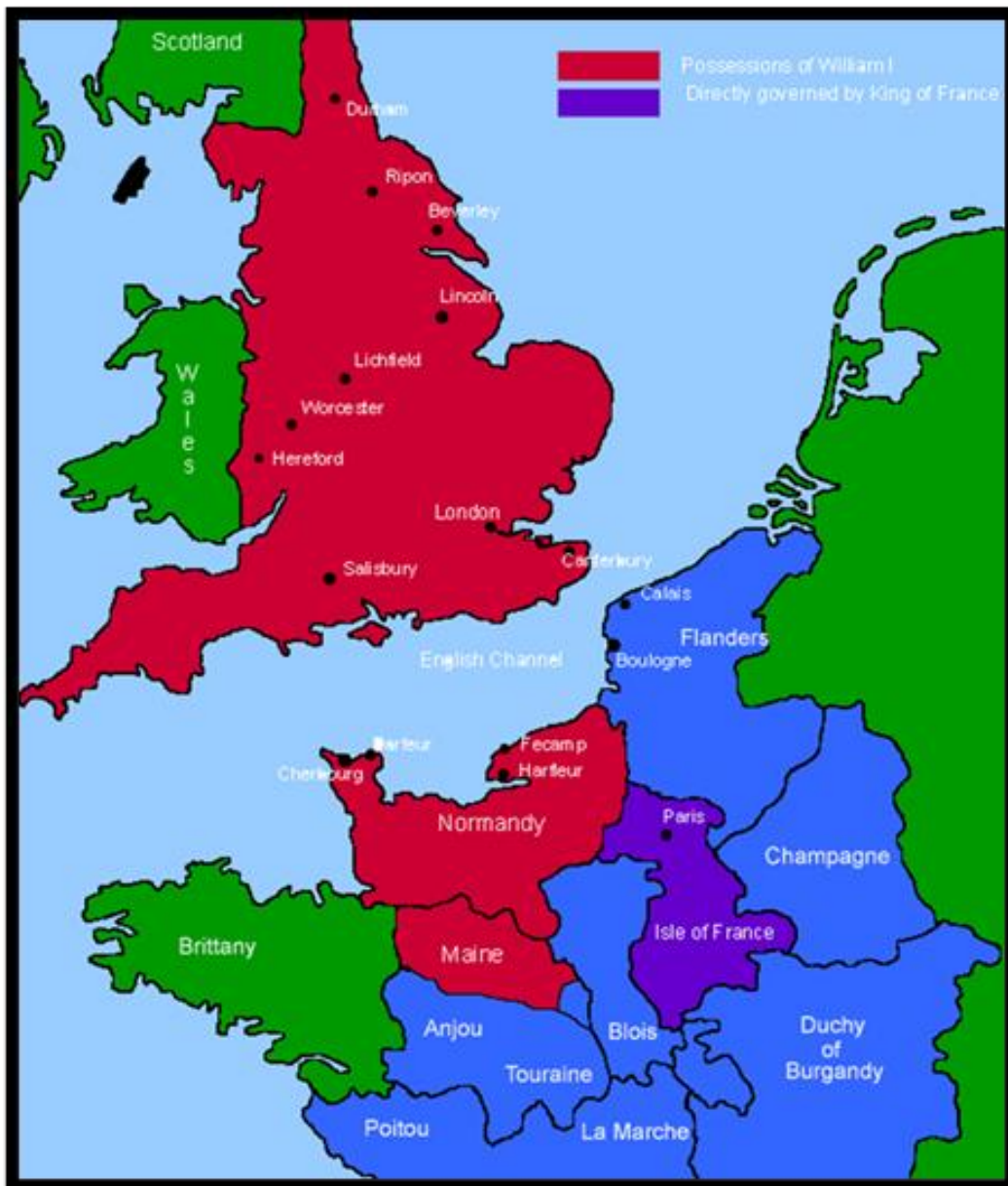
Maar het belangrijkste monument van deze veldslag bevindt zich natuurlijk aan de overkant van het Kanaal, in het Normandische Bayeux: het tapijt van koningin Mathilde. Dat zogenaamde Tapijt van Bayeux, 70 meter lang, is eigenlijk geen tapijt, maar een borduurwerk. Bovendien is het zeker niet gemaakt door Mathilde, de Vlaamse vrouw van Willem. Alles wijst er namelijk op dat het tapijt werd vervaardigd door een gespecialiseerd atelier in Kent in opdracht van Willems halfbroer Odo, de toenmalige bisschop van Bayeux. We weten ook dat het tapijt een heel tendentieuze voorstelling van het gebeuren laat zien. Op de afbeelding zien we de landing van Willems vloot op 28 september 1066 in Pevensey in Engeland. Hoog in de mast zie je een kruisvaandel, waardoor de hele expeditie

wordt voorgesteld als een kruistocht 'avant la lettre' tegen de meinedige koning Harold van Engeland. In werkelijkheid zou de paus de expeditie pas na de Battle of Hastings goedgekeurd hebben. Volgens tijdgenoten zouden de Normandiërs tijdens de veldslag een verboden wapen gebruikt hebben, namelijk kruisbogen (die waren tot ca. 1200 uitsluitend toegestaan in de oorlog tegen 'ongelovigen'), maar dat wordt op het tapijt netjes weggemoffeld. De hele historische context wordt op het tapijt overigens niet weergegeven. Er werd immers gestreden op twee fronten. Harold's broer, die ook aanspraak maakte op de Engelse troon, was met de koning van Noorwegen in het noorden Engeland binnengevallen, maar hij werd daar door Harold vernietigend verslagen. Als de overwinnaars kort daarna vernemen dat Willems leger in Pevensey is geland, marcheren ze in ijltempo naar het zuiden. De afstand van 450 km legden ze af in negen dagen. En toen ze daar doodvermoeid aankwamen, moesten ze meteen stelling nemen op de heuvel, waarop later de abdij werd gebouwd. Willem kreeg dus te maken met een uitgeputte en sterk verzwakte tegenstander. Bovendien was de verovering van Engeland na deze veldslag van 14 oktober nog geen voldongen feit. Willem diende nog een aantal andere veldslagen leveren vooraleer hij op Kerstmis in Westminster Abbey tot koning gekroond kon worden.

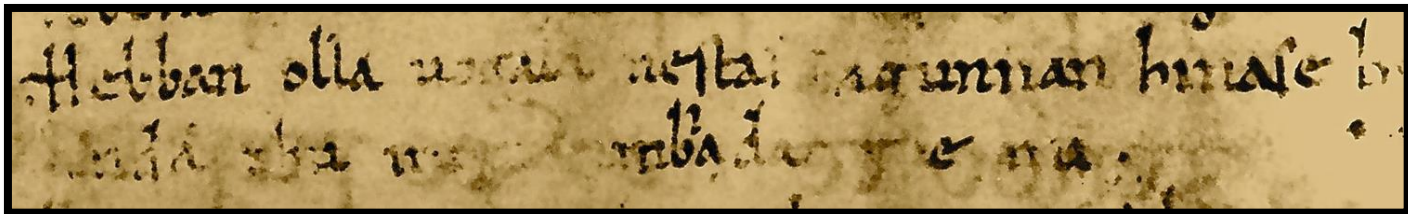
Afbeelding: De opstelling van de legers tijdens de Battle of Hastings.

Uit deze afbeelding van de opstelling van de legers tijdens de Battle of Hastings blijkt dat Willem niet alleen met Normandiërs op het slagveld stond. Er waren ook Vlamingen, Bretoenen en Fransen bij. Op de kaart hieronder zie je de bezittingen van Willem na de verovering van Engeland. Zijn bondgenoten zijn in het blauw gekleurd: onder meer Poitou, Anjou en Vlaanderen. Rood zijn de bezittingen van Willem de Veroveraar. Paars die van Koning van Frankrijk. De kaart maakt heel goed duidelijk hoe machtig hij door de verovering van Engeland geworden was.

Afbeelding: De situatie in Europa na de Battle of Hastings.

De gevolgen van de Battle of Hastings waren groot. Om te beginnen kwamen de belangrijkste functies en gronden in handen van de Normandiërs en hun geallieerden, waaronder heel wat Vlamingen. Willem voerde ook een kerkelijke hervorming door, waarbij abten en geestelijken in Engeland systematisch vervangen werden door monniken uit de belangrijke benedictijnerkloosters van Normandië. In de kathedraal van Rochester in Kent bijvoorbeeld werden in 1083 alle Angelsaksische kanunniken vervangen door Normandische benedictijnen. Eén van die monniken kennen we. Het was de Vlaamse monnik die op het laatste blad van zijn prekenbundel een nieuwe pen uitprobeerde en het beroemde Oudnederlandse zinnetje opschreef: 'Hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hi(c) (a)nda thu uuat unbidan uue nu?' En zo komt het dus dat ons 'oudste stukje Nederlandse poëzie' uit Engeland vandaan komt.

Afbeelding: Het oudste stukje Nederlandse poëzie. Vertaling: 'Alle vogels zijn hun nesten beginnen te bouwen, behalve jij en ik. Waarop wachten we nu?'

Ook op cultureel gebied waren de gevolgen groot. De Oudengelse volkstaal werd vervangen door het Latijn als bestuurstaal en het Frans werd de omgangstaal van de elite. Het Frans werd ook de taal van de literatuur van deze elite, de hoofse ridderroman. Er werden massa's Franse woorden in het Engels ingevoerd. Typisch daarbij is, dat er een betekenisverschil bestond tussen de oorspronkelijk Engelse woorden en de nieuwe, uit het Frans afgeleide synoniemen. Ridderlijke termen komen meestal uit het Frans, bv. *castle*, *court*, *royal*, *courageous*, *honourable* enz. Daarbij doet zich iets merkwaardigs voor. Als een woord naar het boerenbestaan verwijst is het meestal oorspronkelijk Engels, maar als het naar het voedsel van de aristocratie verwijst, komt het meestal uit het Frans. Vergelijk: *ox* (rund) en *beef* (rundsvlees), *pig* (varken) en *pork* (varkensvlees), *sheep* (schaap) en *mutton* (schapenvlees), *calf* (kalf) en *veal* (kalfsvlees). En verder ook woorden als *wood* (woud) naast *forest* (jachtgebied) enz.

De geïmporteerde Franse woorden waren ook formeler en zelfs beleefder dan de oorspronkelijke Engelse woorden, bv. *smell* en *odor*, *sweat* en *perspiration*, *to eat* en *to dine* enz.

▪ **Results in a system of class-based synonyms**

<u>English</u>	ox	pig	sheep	wood	house	bold
<u>French</u>	beef	pork	mutton	forest	mansion	courageous

▪ **Some words of French origin are considered more formal or polite than Anglo-Saxon equivalents**

Anglo-Saxon source	French source
Smell	odor
Sweat	perspiration
Eat	dine
Dead	deceased
Want	desire
Look at	regard
Go away	depart
Come back	return

Afbeelding: Franse invloed op het Oudengels.

De verovering van Engeland door de Normandiërs had de sociale en politieke verhoudingen in Engeland zwaar verstoord. De vijandige relatie tussen de oorspronkelijke Keltische bevolking en de Germaanse invallers (de Angelsaksen) bleef natuurlijk bestaan. Maar intussen waren de Angelsaksen zelf overwonnen en teruggebracht tot de status van tweederangsburgers. En de Kelten, die zagen in Willem en zijn opvolgers de bevrijders van het Angelsaksische juk. Ze vertelden aan de nieuwe heersers trots hun roemrijke voorgeschiedenis. Dat kwam de Normandiërs goed uit. Die konden zichzelf nu beschouwen als de rechtmatige erfgenamen van de Britse vorsten. Op die manier beschikten de Normandiërs over een afstammingslijn die minstens evenveel prestige had als die van de Franse koningen. De man die dit Keltisch-Normandisch project gestalte gaf, was de geleerde magister Galfridus van Monmouth.

Maar eerst moeten we de Normandische kroniekschrijver Willem van Malmesbury vermelden. In zijn *De rebus gestis regum Anglorum* ('Over de ware geschiedenis

van de Engelse koningen') uit 1125 wordt er gesproken over een zekere Arthur, die de barbaren overwon ten tijde van de Romeinen. Willem van Malmesbury vond ook dat Arthur geen onderwerp zou mogen zijn van onbetrouwbare verzinsels, maar wel van waarheidsgetrouwe geschiedschrijving.

En dan verschijnt in 1136 de *Historia Regum Britanniae* ('Geschiedenis van de koningen van Brittannië') van Galfridus of Geoffrey van Monmouth, een priester uit Wales. Dat is onze belangrijkste historische bron met een volledige biografie van koning Arthur.

Afbeelding: Illustratie uit de *Historia Regum Britanniae* (1136).

Wie was Geoffrey van Monmouth eigenlijk? Hij was vermoedelijk van Keltische afkomst en hij hield zich als leermeester (magister) op in Oxford, waar toen al belangrijke scholen gevestigd waren (maar nog geen universiteit). Hij zou later ook nog een biografie van Merlijn in versvorm schrijven: de *Vita Merlini* uit 1150. Hij was ongetwijfeld een handige compiler van historische bronnen, maar ook een geniale fabulator. Hij kon namelijk allerhande gegevens uit het verleden met zijn rijke fantasie samensmelten tot een overtuigend geheel. Zijn doel was duidelijk: hij wilde de Normandiërs ervan overtuigen dat de Britten een trots volk waren met een eerbiedwaardige geschiedenis. Via de voorspellingen van Merlijn legde hij een verband tussen de Britten en het nageslacht van Willem de Veroveraar. Zijn *Historia* moet enorm populair geweest zijn: er zijn namelijk meer dan 200 middeleeuwse handschriften van bewaard. Hierboven zien we een afbeelding van Arthur in één van die handschriften.

Arthur is in deze geschiedenis de centrale figuur. De biografie van Arthur vult een kwart van de kroniek en diens regering wordt beschouwd als het absolute hoogtepunt in de Brits-Keltische geschiedenis. Geoffrey had duidelijk politieke bedoelingen. Hij wilde de verwantschap aantonen tussen het Bretoense volk en de Keltische Britten én dus ook tussen Arthur en de Normandische vorsten. Dat deed hij in opdracht van Hendrik I, de zoon van Willem de Veroveraar. Willem z'n voorouders waren Vikingen, piraten dus. En hij was geen koning, maar hertog van Normandië en een vazal van de koning van Frankrijk. Hij kon de Britse kroon daarom eigenlijk niet voor zichzelf opeisen. Brittannië was strikt genomen een provincie van Frankrijk geworden. Bovendien was Willem van dubieuze afkomst: hij was een bastaard. Ook daarom wilden hij en zijn zoon Hendrik I de mensen doen geloven dat zij de ware erfgenamen waren en de directe afstammelingen van Arthur.

Hoe ziet de historie volgens Geoffrey er nu uit? Het Britse rijk wordt gesticht door Brutus, de achterkleinzoon van de Trojaanse held Aeneas. Brutus komt met een aantal ballingen aan op het eiland Albion (zo heette dat toen) en hij schenkt zijn naam aan dit eiland. Het wordt eerst 'Britannië' genoemd en later Groot-Brittannië. Enkele afstammelingen van Brutus zullen zich in Bretagne vestigen en dat was dan Klein-Brittannië. Brutus sticht ook een stad aan de Theems: Nova Troja, de stad die later, ten tijde van Julius Caesar omgedoopt zal worden tot Londen. De overeenkomst met de Romeinse geschiedenis is duidelijk: we denken hierbij meteen aan de Romeinse dichter Vergilius, die in de *Aeneis* aantoont dat de Romeinen afstammen van Aeneas, die na de val van Troje in Italië

terechtkwam. Van die Aeneas was Brutus een afstammeling. Zowel de Britten als de Romeinen stammen dus af van het Trojaanse koningshuis. En daarom hadden ze recht op dezelfde status.

Afbeelding: Brutus komt aan in Engeland en verslaat de reuzen die daar wonen.

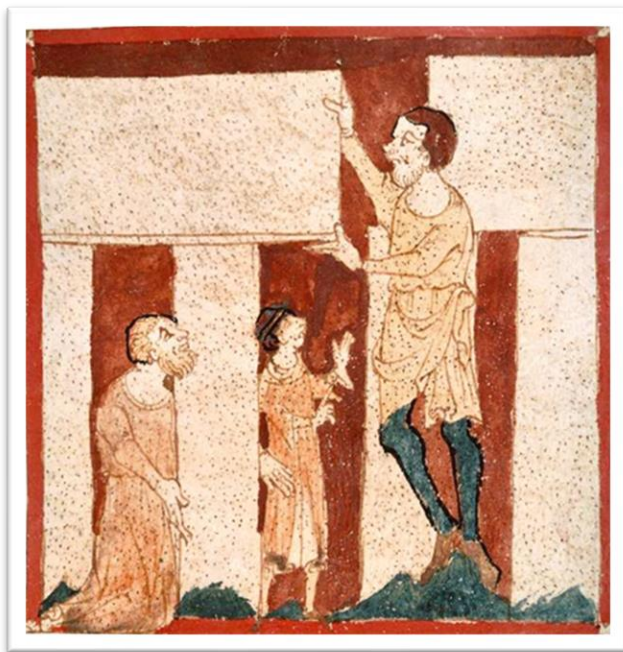
Volgens Geoffrey is het hoogtepunt in de Brits-Keltische dynastie de regering van Arthur, die bijgestaan wordt door de tovenaars Merlijn. Arthur vecht niet alleen tegen de Saksen, de Picten en de Scoten, maar ook tegen de Romeinen. Hij veroverd Gallië en keert na negen jaar terug naar Brittannië om schitterende hoffeesten te houden in de 'Stad der Legioenen'. Maar dan krijgt hij de boodschap dat hij zich aan de Romeinse keizer moet onderwerpen en belastingen moet betalen. Arthur vertrouwt zijn rijk toe aan zijn neef Mordred en hij trekt opnieuw met een groot leger naar Gallië. Daar wordt hij eerst geconfronteerd met een reus uit Spanje, die een jonkvrouw heeft geroofd en met die jonkvrouw naar de top van een berg is gevluht, die de Mont Saint-Michel wordt genoemd. Arthur verslaat de reus en verplettert daarna ook de Romeinse legioenen. Op het ogenblik dat hij voorbereidingen treft om naar Rome op te rukken, verneemt hij dat Mordred de macht heeft gegrepen. Daardoor is hij verplicht om terug te keren

naar Brittannië en daar een burgeroorlog uit te vechten. Hij doodt Mordred, maar hij raakt zelf ook dodelijk gewond en hij wordt naar het eiland Avalon gebracht om er zijn wonden te laten verzorgen. Dat gebeurde in het jaar 542, het enige jaartal dat in dit werk wordt genoemd.

Afbeelding: Arthur verslaat de reus van de Mont St. Michel.

Merlijn de tovenaars kennen we als de architect van Stonehenge ('de ring der reuzen'). Dat is het grafmonument voor de gevallen Britten. Merlijn zou ooit met de hulp van reuzen die stenen van Ierland naar de vlakte van Salisbury hebben gebracht. Onder de foto van Stonehenge ziet u de oudste afbeelding van deze archeologische site uit een handschrift van de 14de eeuw. Zoals je wellicht weet, bestaat Stonehenge uit megalieten, magische stenen, waaraan allerlei geneeskrachtige eigenschappen werden toegeschreven.

Afbeelding: Reuzen helpen Merlijn bij het oprichten van Stonehenge. Oudste afbeelding van deze archeologische site uit een handschrift uit de 14de eeuw.

Met de *Historia Regum Britanniae* is Arthur definitief als vorst in de Britse geschiedenis binnengekomen. Niemand twijfelde er nu nog aan dat Arthur in een ver verleden echt had bestaan. Maar de bedoeling van Geoffrey van Monmouth is intussen duidelijk geworden. Hij was doordrongen van nationalisme en patriottisme en hij presenteerde zijn werk als een op waarheid gebaseerde geschiedenis van Brittannië, terwijl het eigenlijk vol verzinsels staat. De strekking van dat werk is: de Kelten moeten zich hun glorierijk verleden herinneren, hun afstamming van de Trojanen, de profetieën van Merlijn en vooral de heldendaden van Koning Arthur.

We hebben al gezegd dat de *Historia* enorm populair was. Maar werk was in het Latijn geschreven en daardoor bleef toch vooral bekend in de kringen van de clerici, de geleerden. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen, dat er nog geen twintig jaar later een vertaling verschijnt in de volkstaal. In 1155 vertaalt de Normandische Magister Wace het werk van Geoffrey in het Oudfrans of het Anglo-Normandisch Frans onder de titel *Roman de Brut*, en dat betekent 'volkstalig werk over Brutus'. (Een roman is een werk dat geschreven is in het romaans, en niet in het Latijn.) Maar het is geen letterlijke vertaling. Wace breidt de Latijnse prozatekst uit en hij schrijft in versregels. Dat Wace in de volkstaal schrijft in plaats van in het Latijn (de taal van de wetenschap) is wel heel belangrijk: want ook de adel kan nu kennismaken van de avonturen van Arthur en zijn ridders. De bekendste aanvulling van Wace is de beroemde Ronde Tafel. Arthur heeft die laten maken om te laten zien dat alle ridders gelijkwaardig zijn. Op die manier wilde hij een einde maken aan de ruzies over de vraag wie nu eigenlijk de beste was.

De vertaling van Wace is, net als de *Historia* van Geoffrey, geschreven in opdracht van de Anglo-Normandische vorsten en met duidelijke politieke bedoelingen. Voor de Franse vorsten was Karel de Grote hun held. Ze beweerden via deze legendarische keizer af te stammen van de Romeinen en op die manier ook van de Trojanen. Willem van Normandië was geen koning, maar een vazal van de koning van Frankrijk. De Normandiërs maakten daarom voor politieke doeleinden handig gebruik van koning Arthur. Arthur, die heel Gallië (dus Frankrijk!) en bijna Rome veroverde, kon dienen als de Britse tegenhanger van Karel de Grote. Bovendien stamden de Britten ook af van de Trojanen (via Brutus). Op die manier probeerden de Normandiërs hun recht op de Engelse troon te legitimeren. Willem en zijn opvolgers beschouwden zichzelf als afstammelingen van Arthur. Wace werkte in opdracht van Eleonora van Aquitanië, de vrouw van Hendrik II Plantagenet, en die

was sinds 1154 koning van Engeland. De *Roman de Brut* moest dus aantonen dat Hendrik en Eleonora de legitieme opvolgers waren van koning Arthur.

Afbeelding: De gisanten (grafbeelden) van Eleonora en Hendrik II.

Dit zijn de gepolychromeerde gisanten, d.w.z. liggende grafbeelden, bovenop het graf van Eleonora van Aquitanië en Hendrik II Plantagenet in de abdijkerk van Fontevraud. Naast dit graf bevindt zich het graf van haar lievelingszoon Richard Leeuwenhart. Eleonora zelf was de opdrachtgeefster van dit beeldhouwwerk. Ze had zich op het einde van haar leven teruggetrokken in dit klooster. Het boek dat ze aan het lezen is, mag niet beschouwd worden als een verwijzing naar haar literaire belangstelling. Het gaat om een gebedenboek of een psalmboek, en dat verwijst naar haar vroomheid.

Afbeelding: Europa anno 1174.

Deze kaart van Europa anno 1174 kan de macht verduidelijken van de Anglo-Normandische koningen. In het rood zien we het grondgebied van de Franse koningen. In het blauw: het Anglo-Normandische Rijk onder Hendrik II. Hendrik II verenigde Brittannië, Wales, Ierland en een groot deel van Frankrijk onder de macht van het huis Anjou-Plantagenet.

Afbeelding: The Great Hall van Winchester Castle.

En nu de Ronde Tafel, uitgevonden dus door Magister Wace. Die bestaat nog echt. Ze is te bewonderen in de Great Hall van Winchester Castle. Winchester Castle is een versterkte residentie, gebouwd door de opvolgers van Willem de Veroveraar. In de grote zaal van het kasteel, de Great Hall, hangt de Ronde Tafel als een gigantische schietschijf aan de muur. Dit is het beroemdste van alle Arthuriaanse relieken. De tafel is gemaakt van oude eik en ze heeft een diameter van 5,5 meter en een gewicht van 1250 kg. Op de witte en groene spaken staan de namen van 24 Ridders van de Ronde Tafel en in het midden prijkt een rood-witte roos van de Tudors. Tudors? Maar dan zitten we toch in de 15de en de 16de eeuw, zult u zeggen?

Afbeelding: De Ronde Tafel van Winchester.

De Ronde Tafel van Winchester is eigenlijk een middeleeuwse vervalsing. Forensisch onderzoek heeft uitgewezen dat ze gemaakt is rond 1270, dus zeven eeuwen na Arthur, en wel onder het bewind van Edward I, die Wales bij Engeland kon inlijven. Sindsdien wordt de Britse kroonprins 'Prince of Wales' genoemd. Vanaf dan is er een duidelijke band tussen Arthur en de Britse koninklijke familie. Elke erfgenaam van de Britse kroon krijgt ook nu nog altijd een reeks titels die de verschillende stadia in het leven van Arthur weergeven: bij zijn geboorte wordt de prins gedoopt als prins van Cornwall (Arthur werd in Cornwall geboren), tijdens zijn adolescentie wordt hij gekroond tot prins van Wales (Arthur werd op zijn vijftiende heerser van Wales) en als de regerende vorst sterft, wordt de prins van

Wales koning van Engeland (zoals Arthur alle volkeren van Brittannië in één rijk verenigde). Op die koningstitel zit Prince Charles, die sinds 1969 Prince of Wales is, natuurlijk al heel lang te wachten. Intussen is zijn zoon William ook al lang Prince of Wales geworden (en bij zijn huwelijk met Kate Middleton in 2011 ook nog Hertog van Cambridge). Bovendien is de tweede voornaam van prins William 'Arthur'. Dat zegt genoeg over de Britse monarch van de toekomst!

Afbeelding: Prince Charles als 'Prince of Wales' (1969).

We keren terug naar de Ronde Tafel van Winchester. Die Ronde Tafel werd waarschijnlijk gebruikt tijdens de toernooifeesten van Edward I. Die toernooien waren geïnspireerd door de hofdagen van Arthur, want Edward I was een groot bewonderaar van Arthur.

Toen de tafel niet meer gebruikt werd bij toernooien, werden de poten verwijderd en werd het gevaarte opgehangen aan de muur van de Great Hall. En zo werd ze in plaats van een meubelstuk een icoon. Dat had alles te maken met de instelling van de Orde van de Kousenband door Edward III in 1348. En paar jaar eerder wilde hij de Orde van de Ronde Tafel stichten, maar hij liet dat idee varen. Het werd dus de Orde van de Kousenband, een ridderorde van tweemaal twaalf leden. In 1485 trouwt Hendrik VII van het huis van Lancaster (met als symbool een rode roos) met Elisabeth van het huis van York (met als symbool een witte roos). Dat betekent het einde van de zgn. Rozenoorlogen en het begin van de Tudors, die als symbool de rood-witte roos aannemen. Hun eerste zoon en troonopvolger wordt (hoe kan het anders?) Arthur genoemd, maar als die jong sterft, wordt zijn broer Hendrik VIII de nieuwe koning. Hendrik VIII trouwt dan met de weduwe van zijn broer, de Spaanse Catharina van Aragon. En, zoals we weten, is dat het begin geweest van een heleboel ellende!

De huidige beschildering van de ronde tafel van Winchester is overigens ook van Hendrik VIII, Die liet niet alleen de Tudorroos aanbrengen, maar hij zorgde er ook voor dat de afbeelding van Arthur sprekend op hem geleek. Bij een bezoek van keizer Karel V aan Hendrik VIII in 1522 was Winchester de eerste plaats waar Hendrik de Keizer mee naartoe nam, ondanks het feit dat daar op dat ogenblik de pest heerste. Keizer Karel moest en zou het beschilderde icoon bewonderen. Een Spaanse chroniqueur van die tijd laat weten dat het 'la tabla redonda de los caballeros de Arturo' was, de ronde tafel van de ridders van Arthur. En wat zag de keizer? Koning Arthur, gezeten onder een baldakijn op een troon, met een keizerlijke kroon op het hoofd, het zwaard Excalibur en de rijksappel in zijn handen en een hermelijnen mantel om de schouders, maar met de gelaatstrekken van Hendrik VIII. Hij troont boven de Tudorroos, van waaruit witte en groene stralen vertrekken, de kleuren van het huis van Tudor. Zo kon Karel met eigen ogen zien dat Hendrik VIII de directe afstammeling van de grote Arthur moest zijn! Daarmee was de identificatie van de koning van Engeland met de mythische Keltische vorst Arthur compleet. Bovendien wordt Arthur omgeven door tweemaal twaalf ridders en dat is een directe verwijzing naar de orde van de Kousenband, waarvan Hendrik VIII de voorzitter was.

Afbeelding: Hendrik VIII als koning Arthur op de Ronde Tafel van Winchester.

Tijdens de burgeroorlog veroverden de troepen van Oliver Cromwell in 1642 Winchester. Ze keken verwonderd naar het Tudor-icoon en ze gebruikten het als een schietschijf. Een tijdgenoot omschreef de Ronde Tafel toen oneerbiedig als 'The world's largest dartsboard'. Ze konden blijkbaar goed mikken, want de meeste kogelinslagen waren te zien in de roos en in het hoofd van de koning. Tijdens een grondig onderzoek in 1976 stelde men vast dat de meeste gaten met kurken flessenstoppen waren dichtgemaakt.

Maar we moeten nog even terugkeren in de geschiedenis, naar een historische feit dat veel eerder plaatsvond. In de winter van 1191 ontdekten de monniken van Glastonbury het graf van Arthur op het kerkhof van de abdij. Was dat een toeval of is daar een verklaring voor?

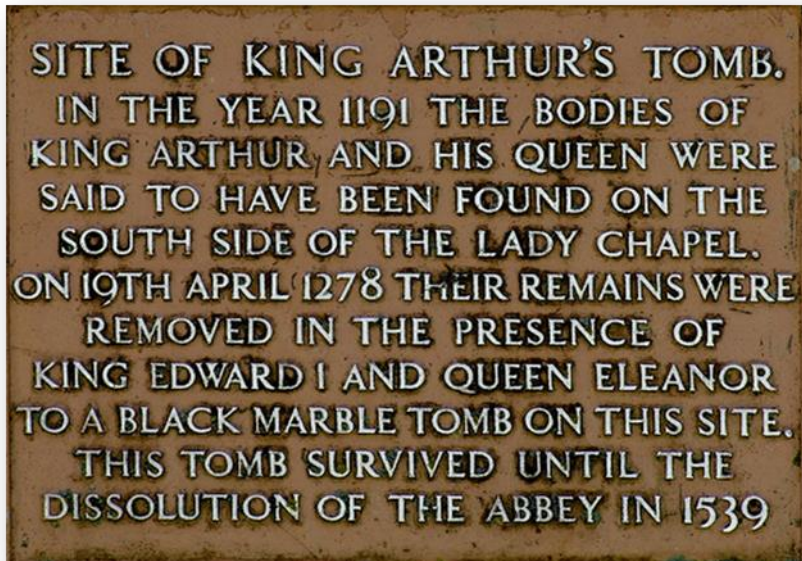
Afbeelding: De abdij van Glastonbury en het kruis dat in het graf gevonden werd.

Zoals al gezegd is, was de Engelse koning Hendrik II Plantagenet bijzonder opgetogen over koning Arthur als zijn roemrijke voorvader. Maar de Britten bleven geloven dat Arthur nog niet dood was en dat hij ooit zou terugkeren als koning van een groot Brits rijk, zoals Geoffrey had voorspeld. Hendrik II Plantagenet was de praatjes over een Arthur die zou terugkeren grondig beu. Want op die manier was Arthur voor hem eigenlijk een vervelende politieke concurrent. Hij kon geen Brits-Keltische concurrent dulden en hij wilde de mythische vorst voor eens en altijd van kant maken en hem degraderen tot een historische voorganger die voorgoed dood was. En toen de monniken van Glastonbury na een grote brand van de abdij op zoek waren naar nieuwe relikwieën, moet hij hen een tip gegeven hebben. In 1191 vonden die monniken, helemaal onverwacht, in een oud graf een loden kruis, waarop de volgende

inscriptie stond: *Hic iacet sepultus inclitus rex Arturius in insula Avalonia cum Wenneveria uxore sua secunda*. Dat betekent: 'Hier rust de befaamde koning Arthur met zijn tweede vrouw Guinevere op het eiland Avalon'. Maar het grafkruis is wel sinds de achttiende eeuw spoorloos verdwenen. We kennen het alleen dankzij een tekening uit 1695.

Afbeelding: Het graf van Arthur.

Afbeelding: Het opschrift op het graf van Arthur.

Intussen is nog niet helemaal duidelijk of dit nu echt gebeurde op last op last van Hendrik II, want die stierf al voor het gebeuren. Wie de vruchten plukte van dit complot was eigenlijk zijn zoon Richard Leeuwenhart, die intussen Hendrik had opgevolgd.

Maar er is nog een veel eenvoudiger verklaring voor deze spectaculaire opgraving. Het was misschien alleen maar een publiciteitsstunt van de monniken, die door de brand van de abdij hun relikwieën kwijt waren en die van de abdij opnieuw een bedevaartsoord wilden maken. Arthur en Guinevere kregen in ieder geval een prachtige graftombe in het koor van de abdijkerk. Toen Hendrik VIII in 1539 de abdij liet sluiten, werd ook het graf geplunderd en vernield. Een bordje geeft nog de plaats aan, waar het praalgraf geweest moet zijn. Glastonbury blijft ook vandaag de dag een merkwaardige plaats. Het is zowat het Lourdes van de neodruïden, new agers, heksen en tovenaars en het staat vol winkels waar je wierook en allerlei pseudowetenschappelijke publicaties kunt kopen. Het is ook de locatie van een gigantisch openluchtmuziekfestival, dat ieder jaar duizenden jongeren aantrekt. Glastonbury heeft verder ook nog iets te maken met de graal, en daarom zal het straks opnieuw ter sprake komen.

Hoe ziet de biografie van Arthur er nu uit? Het is tijd voor een korte samenvatting van het hele verhaal. Dat begint bij Uther Pendragon, de vader van Arthur. Als die een overwinning behaald heeft op de Saksen, geeft hij een feest op zijn kasteel, genaamd Tintagel. Ook Gorlois, de hertog van Cornwall, is daarop aanwezig, samen met zijn vrouw Igraine. Als Uther die vrouw ziet, is hij direct verliefd. Vanwege Igraine trekt hij ten strijde tegen Gorlois en met de hulp van Merlijn weet hij bij Igraine Arthur te verwekken. Tijdens dezelfde nacht sneuvelt Gorlois, waarna Uther met Igraine trouwt. Een jaar later wordt Arthur geboren in Tintagel Castle in Cornwall.

Afbeelding: De ruïnes van Tintagel Castle. (Eigen foto)

De archeologische site van Tintagel is het mekka van alle Arthurianen. Op deze spectaculaire plaats wil je graag in legenden geloven! Aan de voet van deze indrukwekkende rots zijn de resten van een haventje te bespeuren en er is ook een grot, die de volksverbeelding als de grot van Merlijn ('Merlin's Cave') heeft geïdentificeerd. En verder zijn er natuurlijk fundamenten en resten van een heleboel gebouwen.

Afbeelding: 'The Artognou Stone', de Arthursteen (1998).

De archeologen hebben lang gedacht dat er alleen een Keltisch klooster moet zijn geweest: een kapel met daaromheen cellen voor de monniken. Maar in 1998 vonden er nieuwe opgravingen plaats. Op een site uit de zesde eeuw ontdekte men daar toen een leisteen met een Latijnse inscriptie, die we kunnen vertalen als: 'Artognou, de vader van een afstammeling van Coll, heeft dit gemaakt'. Het gaat om een stuk leisteen van 35 op 20 cm en ongeveer 1 cm dik. De oorspronkelijke steen moet in stukken gehakt zijn en de stukken werden

hergebruikt in een afwateringssysteem. Vandaar de onvolledige tekst. De inscriptie op de steen maakt ons duidelijk dat een zekere Artognou er iets gemaakt heeft (of er iets gebouwd heeft). De vondst werd in de Engelse kranten direct bestempeld als de 'Arthur stone', de steen van koning Arthur. Maar klopt dat wel? De naam Artognou wordt uitgesproken als Artnoe en hij betekent 'beer'. Het moet een man van aanzien geweest zijn, die de beer werd genoemd. Maar dat betekent nog niet dat het hier gaat over een Arthur, want die naam is afgeleid van de Romeinse naam Artorius. Als de vondst iets bewijst, dan is het dat de nederzettingen op het schiereiland Tintagel waarschijnlijk toch niet de resten zijn van een Keltisch klooster, maar van de residentie van een belangrijk veldheer... en dan is Arthur natuurlijk niet meer ver weg. Intussen zijn de opgravingen hervat. We zullen er nog van horen!

Misschien nog belangrijker dan de mysterieuze naam zijn de overvloedige vondsten van glas en aardewerk, afkomstig uit het Middellandse Zeegebied. Er moeten in Tintagel nogal wat luxeartikelen zijn verhandeld. Dat betekent dat die plaats in de zesde eeuw niet zo primitief barbaars was als de term 'Dark Ages' suggereert.

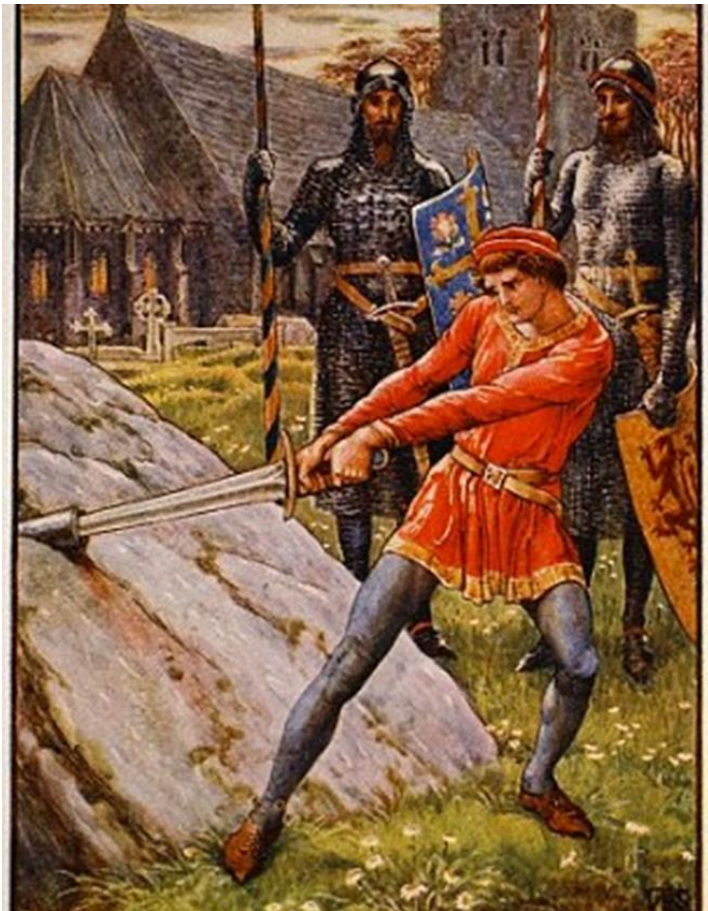
Afbeelding: 'Camelot Castle Hotel'. (Eigen foto)

In Tintagel wordt Arthur ook flink gecommmercialiseerd o.m. in het Camelot Hotel. De eigenaar van het Camelot Castle Hotel, zoals dat officieel heet, is de multimiljonair John Mappin. Meestal draagt hij een pet waarop staat te lezen: 'Make America great again'. Inderdaad, deze John Mappin is een grote fan van Donald Trump. Op 13 februari 2016 verleende hij de eretitel 'Knight of the Round Table' aan Donald Trump, die toen nog presidentskandidaat was en nog geen president (rijkaards onder mekaar, zou je kunnen zeggen). Trump is natuurlijk in alles het tegendeel van de Ridder van de Ronde Tafel, maar vanwege zijn zogenaamde 'services to humanity' mag hij door het leven gaan als 'Sir Donald Trump of Camelot' en bovendien is die titel erfelijk. Je zou als reiziger voor veel minder dit hotel links laten liggen!

Afbeelding: Donald Trump als 'Knight of the Round Table'.

We gaan verder met het verhaal. Na de geboorte van Arthur brengt Merlijn hem naar Ector, die hem samen met zijn zoon Kay laat opgroeien. Arthur wordt dus stiefzoon van Ector. Als Uther sterft, is Arthur 15 jaar oud. Er ontstaat dan onenigheid tussen de overgebleven edelen over de opvolging van de koning. Niemand weet dat Uther een zoon heeft. Hierop bepaalt Merlijn dat degene die het zwaard Excalibur kan trekken uit een grote steen, de rechtmatige koning van Brittannië is. Tijdens een toernooi dat ter gelegenheid daarvan gehouden wordt, vraagt Kay aan zijn broer Arthur, die ook zijn schildknaap is, of die een zwaard voor hem wil halen. Arthur gaat op zoek, ziet het zwaard in de steen zitten en trekt het eruit. Hij geeft het zwaard aan Kay, die het zwaard herkent. Kay vraagt aan zijn vader of hij nu de koning van Brittannië is. Hij geeft wel toe dat niet hij, maar Arthur het zwaard uit de steen heeft gehaald. De andere edelen zijn het er niet over eens, dat een 15-jarige jongen de koning moet worden. Arthur steekt het zwaard terug en iedereen wordt uitgenodigd om alsnog het zwaard te pakken, maar alleen Arthur blijkt daartoe in staat.

Afbeelding: Excalibur, het zwaard in de steen.

Arthur trouwt hierna met Guinevere en als huwelijgscadeau krijgt hij de Ronde Tafel. Vanaf dit punt worden er ook verhalen verteld over de avonturen die de Rondetafelridders beleven. Arthur is dan alleen zijdelings betrokken bij deze avonturen.

Arthur verwekt bij zijn halfzuster Morgana la Faye een kind, Mordred. Morgana is erop uit om Arthur ten val te brengen. Arthur weet niet dat Morgana zijn halfzuster is, totdat Merlijn het hem vertelt natuurlijk. Ondertussen blijkt Guinevere een verhouding te hebben met Lancelot, een vooraanstaande ridder van de Ronde Tafel. Op een gegeven moment dwingt Mordred Arthur om Guinevere vanwege die verhouding te veroordelen. Guinevere wordt schuldig bevonden en naar de brandstapel gebracht. Lancelot weet haar op het laatste moment te redden, maar daarbij doodt hij per ongeluk twee andere Rondetafelridders. Lancelot vlucht dan naar Frankrijk. Arthur wordt nu gedwongen om ten strijde te trekken tegen Lancelot. Hij vertrekt naar Frankrijk en laat het land achter onder de hoede van Mordred. In Frankrijk bereikt Arthur het bericht dat Mordred de macht heeft gegrepen en dat hij met Guinevere wil trouwen.

Afbeelding: *Morgan Le Fay* door Anthony Frederick Sandys (1829 - 1904).

Afbeelding: Guinevere en Lancelot (romantische voorstelling uit de 19de eeuw).

Arthur gaat terug naar Brittannië. Tijdens de strijd kan hij Mordred doden, maar niet zonder zelf zwaar gewond te zijn. Alle ridders zijn inmiddels gedood, op Sir Bedivere na. De stervende Arthur geeft Excalibur aan Sir Bedivere en vraagt hem het zwaard terug te geven aan de Dame van het Meer. De eerste twee keer probeert Sir Bedivere het zwaard zelf te houden, maar Arthur doorziet de leugen. Als Sir Bedivere de derde keer zegt dat hij een hand uit het water zag komen die het zwaard aannam, dan weet Arthur dat hij het zwaard werkelijk heeft teruggegeven. Daarna laat Arthur zich door Sir Bedivere naar het meer brengen. Uit de mist komt nu een boot met Morgana. Arthur gaat zwaar gewond aan boord, met de mededeling dat hij zal terugkomen als de Britten hem nodig hebben.

Afbeelding: *The Death of King Arthur* door James Archer (1860).

De dood van Arthur is een populair thema geweest voor Pre-Rafaëlitische schilders. We zien hier de versies van James Archer (1860) en van Edward Burne-Jones, *The Sleep of King Arthur in Avalon* (1898).

Afbeelding: Edward Burne-Jones, *The Sleep of King Arthur in Avalon* (1898).

We hebben tot nog toe de indruk gegeven, dat je, als je Arthur achterna wilt gaan, naar Groot-Brittannië moet reizen. Maar dat klopt niet. Als je liever naar het zuiden van Europa op reis gaat, kunt je ook daar koning Arthur ontmoeten, bv. in Italië en wel op niet minder dan drie plaatsen.

Om te beginnen is er Excalibur, het zwaard in de steen. Dat kun je vinden in Toscane, en wel in Chiusdino, in de oudste cisterciënzerabdij van Italië. Helaas, dit zwaard dateert van rond 1200 en het heeft niets met Arthur te maken, maar wel met San Galgano, een heilige die na zijn bekering zijn zwaard zelf in de steen gestoken zou hebben en daarna monnik zou zijn geworden.

Afbeelding: Het zwaard van Galgano.

Misschien vind je dit zwaard geen omweg waard in Italië. Dat is geen probleem, want we kunnen je nog meenemen naar twee andere plaatsen in Italië, die veel duidelijker iets met Arthur te maken hebben. Om te beginnen naar de kathedraal van Otranto in Apulië, in de hiel van Italië. Otranto bevindt zich in het Normandische koninkrijk, dat daar in de elfde en de twaalfde eeuw bestond en dat Sicilië en heel Zuid-Italië omvatte. In de kathedraal van Otranto, de Santa Maria Annunziata, heeft een plaatselijke kunstenaar in 1165 een groot vloermozaïek aangebracht, waarin aan weerszijden van de Levensboom de hele geschiedenis van de mensheid is uitgebeeld. Daarop treffen we een gekroonde koning Arthur aan, rijdend op een geitenboek. Tenminste, zo lijkt het toch. Maar onderzoek heeft uitgewezen dat het mozaïek in het verleden verschillende restauraties heeft ondergaan, onder meer van de kop van het rijdier. Is dit dan een paard met hoornen? Nee, de hoornen zijn vermoedelijk een verkeerd begrepen aanvulling, die geïnspireerd is door de hoeven, die duidelijk gespleten zijn. Maar op andere plaatsen van het mozaïek worden de paarden ook met gespleten hoeven voorgesteld. Bovendien mist de bok een sikkenbaard, die bij

andere bokken op het mozaïek wel voorkomt. We mogen er dus van uitgaan dat koning Artur hier gewoon een paard berijdt. Maar wat zien we nog meer? Voor het paard valt of springt een kat. Dat zou de monsterachtige kat van Lausanne kunnen zijn. Volgens een legende zou er in de vroege middeleeuwen in de buurt van Lausanne een katachtig monster zijn geweest, dat de omgeving van het meer van Genève terroriseerde. Als Arthur de Romeinen in Gallië heeft verslagen en hij wil naar Rome oprukken, dan adviseert Merlijn hem om eerst dat mensenverslindende kattenmonster te verslaan. Arthur trekt naar het hol van het monster, maar de kat valt hem aan. Na een bloedstollend gevecht slaagt Arthur erin om de kat te doden. De berg waar het avontuur zich afspeelde wordt sindsdien de kattenberg genoemd. En inderdaad, een berg in de Savoie draagt nu nog altijd de naam 'Mont du Chat'. Daar zou het gebeurd zijn.

Afbeelding: Vloermozaïek in Otranto. Zie ook: <http://histoforum.net/2015/mappaemundi.pdf>

Mondelinge verhalen over koning Arthur hebben in Italië nog meer stille getuigen in steen nagelaten, bv. in de kathedraal van Modena in Noord-Italië. Op de archivolt boven het noordportaal, de Porta della Pescheria, wordt een belegeringsscene uitgebeeld. We zien dat enkele krijgers proberen om een vrouw die gevangen zit in een burcht te bevrijden. Via de aangebrachte inscripties kunnen we de personages identificeren: Artus de Bretania is één van hen en ook Walewein is erbij. Dit is vermoedelijk de uitbeelding van een Keltisch verhaal over de ontvoering en de bevrijding van Arthurs vrouw Guinevere. Dit stripverhaal in steen wordt gedateerd rond 1120 en dat is toch wel merkwaardig, omdat op dat ogenblik de verhalen rond koning Arthur nog niet te boek zijn gesteld. De eerste biografie, de *Historia* van Galfridus van Monmouth wordt pas geschreven in 1136. En helemaal verwonderlijk is het feit dat Arthurus hier genoemd wordt met zijn volkstalige naam Artus, die pas veel later in het werk van Chrétien de Troyes verschijnt...

Afbeelding: 'Artus de Bretani' in de kathedraal van Modena.

Van de historische Arthur stappen we nu over naar de literaire Arthur. In de *Roman de Brut* suggereert Wace dat er vóór de ondergang van Arthurs rijk een twaalfjarige periode van vrede is geweest, de grote vrede. Tijdens die periode vinden al die wonderlijke avonturen plaats, die Arthur en zijn ridders zo beroemd gemaakt hebben. Maar het zijn verhalen die meer met fantasie dan met historische werkelijkheid hebben te maken. Die fantastische avonturen worden beschreven in de literaire Arthurromans.

Die romans zijn dus geen biografieën van Arthur. De historische feiten uit het leven van Arthur worden als het ware tussen haakjes geplaatst. Het hof van Arthur doet slechts dienst als achtergrond en Arthur zelf is alleen het symbool van een nieuwe levenshouding, een nieuwe manier van samenleven: de hoofsheid. De avonturen worden ook niet beleefd door Arthur zelf, maar door zijn Tafelronderidders, die op 'queeste' gaan, op zoektocht. Arthur is daarbij het universele symbool van de hoofsheid. De Arthurromans waren 'spiegels van hoofsheid' voor de adel. De belangrijkste boodschap van deze romans is: de spanning tussen individu en gemeenschap kan opgelost worden door de hoofse ideologie. Wrijvingen tussen individu's binnen een hofgemeenschap kunnen vermeden worden en een harmonisch samenleven kan gerealiseerd worden, als ieder lid van de gemeenschap zich houdt aan de hoofse deugden. Centraal in dat complex van hoofse deugden staat de 'mate' of de zelfbeheersing. Wat dat in de praktijk betekent, kunnen we lezen in *Dat boec van seden* uit het begin van de 13de eeuw. We geven enkele voorbeelden van de adviezen die in dit 'Boekje van goede zeden' gegeven worden. Zoals je zult merken zijn sommige adviezen verrassend concreet:

- Hoogmoed moet men altijd verafschuwen. Wees nederig, en dat met mate. Te veel nederigheid is dwaas.
- Wie minachtend spreekt over vrouwen, is een onbeschaafde boerenkinkel. Wij zijn allemaal uit vrouwen geboren.
- Als je voor iemand z'n deur staat, dan moet je niet onverwacht naar binnen gaan zonder je aanwezigheid kenbaar te maken; dat zou incorrect zijn. Klop op de deur, kuch of spreek, dat is mijn raad.

Van de mate of de zelfbeheersing, de hoofse deugd bij uitstek, kunnen alle andere deugden worden afgeleid: minzaamheid, hulpvaardigheid, vrijgevigheid, edelmoedigheid, nederigheid enz. De hoofse mens is iemand die gekenmerkt wordt door welgemanierdheid, door verfijnde omgangsvormen en door belangstelling voor cultuur. De hoofse ridderroman laat helden zien die dienst

doen als ideaalbeelden, waaraan iedereen zijn eigen levenspraktijk moest spiegelen. De ridderroman is een soort literatuur van het ideaal, van de droom: de droom van het ideaalbeeld dat geprojecteerd wordt naar het verleden, naar het hof van koning Arthur, en dat daar als realiteit wordt voorgesteld. De hoofse droom werd ooit gerealiseerd aan het hof van koning Arthur en daar moeten we met zijn allen een voorbeeld aan nemen.

De eerste die dergelijke verhalen heeft geschreven, is Chrétien de Troyes. Hij is de uitvinder van een nieuw literair genre geweest: de zogenaamde episodische of niet-historische Arthurroman. Chrétien de Troyes werkte aan adellijke hoven en hij schreef zijn romans telkens in opdracht van een mecenas. We bekijken drie van zijn vijf Arthurromans even van dichtbij. De eerste is *Erec et Enide*, geschreven in Londen aan het Anglo-Normandische hof van Hendrik II Plantagenet en Eleonora van Aquitanië.

Afbeelding: Miniatuur uit *Erec en Enide* (ca. 1170).

Erec en Enide begint met een hofdag op Pasen, waarop Koning Arthur volgens een oude gewoonte de jacht op het witte hert organiseert. De jonge Rondetafelridder Erec ontmoet tijdens die jacht een wondermooie jonkvrouw, Enide, met wie hij trouwt. Die liefde is zo hartstochtelijk dat hij zijn ridderplichten begint te verwaarlozen. Hij leeft aanvankelijk alleen voor Enide, maar hij zal later, na een groot aantal avonturen, zichzelf terugvinden als dappere ridder. Hij zal daarbij beseffen dat het huwelijk de taken van de ridder niet in de weg staat, maar dat hij als oprechte minnaar en met de steun van zijn vrouw, zijn rol in de maatschappij des te beter kan vervullen.

In *Erec en Enide* vinden we een liefdesconcept, dat hoofse huwelijksliefde wordt genoemd ('Amour Courtois Conjugal') en dat in die tijd nieuw was en zelfs revolutionair. De boodschap is: wederzijdse liefde in het huwelijk is niet alleen mogelijk, maar zelfs noodzakelijk om zich ten dienste te stellen van de gemeenschap. Hoe revolutionair modern Chrétiens standpunt inzake hartstocht en huwelijksliefde wel is, dat bewijst het standpunt van de moraaltheologie van die tijd. Dat standpunt was: het huwelijk dient alleen voor de procreatie en (citaat) 'ledere te vurige minnaar van zijn eigen vrouw is overspelig'. Wat later zal de Kerk door de instelling van het sacrament van het kerkelijk huwelijk in 1215 een nieuwe visie op het huwelijk proclameren als een overeenkomst met wederzijdse instemming van de geliefden. Vóór die tijd werden huwelijken vooral beschouwd als contracten met politieke en economische bedoelingen. Het waren meestal gearrangeerde huwelijken, waarin geen sprake was van liefde of verliefdheid.

Afbeelding: Kapiteel in de kerk van Civaux (Vienne) in Poitou-Charentes.

Op dit kapiteel zien we hoe een man en een vrouw als evenwaardige partners de handen in mekaar leggen en op die manier een verbintenis aangaan. Dat werd de 'fides manualis' genoemd: de vereniging van de handen als teken van trouw.

De volgende Arthurroman van Chrétien de Troyes laat wel een totaal andere liefdesopvatting zien. De roman gaat over Lancelot, die ook wel eens met een bijnaam wordt genoemd *Le chevalier de la charette* of 'De ridder van de kar'. Deze roman werd geschreven aan het hof van graaf Hendrik I van Champagne, die getrouwd was met Marie de Champagne, de dochter van Eleonora van Aquitanië uit haar eerste huwelijk met de Franse koning Lodewijk VII.

Afbeelding: Miniatuur uit Chrétien de Troyes, *Lancelot of Le Chevalier de la Charrette* (ca. 1180).

De 'amour courtois conjugal' is hier ver te zoeken. Deze roman bezingt de overspelige liefde van de Rondetafelridder Lancelot voor Guinevere, de vrouw van Arthur. Die overspelige liefde werd door de Troubadours *Fin' Amors* genoemd. Misschien werd het liefdesconcept van deze roman aan Chrétien de Troyes opgedrongen door de opdrachtgeefster Marie de Champagne. In deze roman wordt de harmonie aan het hof van Arthur verstoord door een roofridder, die de koningin ontvoert. Lancelot is één van de ridders die de achtervolging inzet, samen met Walewein. Onderweg ontmoeten ze een brutale dwerg, die de weg naar de ontvoerder wil tonen aan diegene die in zijn kar wil gaan zitten. Hoewel dat een afschuwelijke vernedering is voor een ridder, bestijgt Lancelot de kar, wat hem de bijnaam *Chevalier de la charrette* zal bezorgen. Lancelot is zo hevig verliefd op de koningin, dat hij bereid is om alles voor haar te doen. Zo moet hij bijvoorbeeld ook de uiterst gevaarlijke zwaardbrug oversteken om de burcht te bereiken, waarin Guinevere gevangen wordt gehouden. Op de miniatuur onderaan zien we dat hij over die levensgevaarlijke zwaardbrug kruipt en dat daarbij het bloed van zijn handen en voeten druipt. De zwaardbrugscène fungeerde als een illustratie van de kracht van de hoofse liefde. Die scène was zo bekend in de middeleeuwen, dat het tafereel niet alleen op miniaturen en op ivoren kistjes werd afgebeeld, maar ook op een kapiteel in een kerk, namelijk in de St.Pierre in Caen (Normandië).

Afbeelding: Lancelot en de zwaardbrug.

De laatste (onvoltooide) Arthurroman van Chrétien de Troyes is *Perceval of Le conte du Graal*, en die werd geschreven in Gent in opdracht van Filips van de Elzas, Graaf van Vlaanderen (1142-1191). Perceval is een wildeman, een knaap uit het woud, die koste wat het kost Rondetafelridder wil worden. Dat lukt hem en op zijn tocht komt hij in de Graalburcht terecht, waar hij kennismaat met een zieke koning, die de Graal bezit. Maar Perceval gedraagt zich daarbij zo onhoofs, dat hij de burcht moet verlaten. Als hij uiteindelijk uitgegroeid is tot een echte hoofse ridder, dan trekt hij er opnieuw op uit om het mysterie van de Graal te ontraadselen. Maar hier stopt het werk. Na de dood van Chrétien wordt zijn werk voortgezet door anderen, die telkens ook met nieuwe interpretaties van het mysterie van de Graal voor de dag komen, onder meer Franse clericus Robert de Boron, auteur van *L'Histoire du Graal* en de Duitse dichter Wolfram von Eschenbach, auteur van de roman *Parzival*. De *Parzival* is in de middeleeuwen en ook daarna nog buitengewoon populair geweest. Ook de moderne mens werd erdoor gefascineerd, vooral dankzij de versie van Wagner in zijn opera *Parsifal* uit 1882.

Afbeelding: Miniatuur uit Chrétien de Troyes, *Perceval of Le Conte du Graal* (ca. 1190).

Tot de wereld van Arthur en zijn Rondetafelridders behoort dus ook het meest begerenswaardige voorwerp aller tijden, namelijk De Heilige Graal. Wat is die Graal nu eigenlijk?

Zoals al gezegd is, komt De Graal voor het eerst voor in de laatste roman van Chrétien de Troyes, *Le conte du Graal* (ca. 1190). Bij Chrétien de Troyes is de Graal een schotel die licht uitstraalt en die tijdens de maaltijd bij de Visserkoning door een jonkvrouw wordt rondgedragen, samen met een knaap, die een lans draagt waaruit bloeddruppels lekken. In miniaturen wordt de Graal soms afgebeeld in de vorm van een ciborie, waarin geconsacreerde hosties worden bewaard. Deze Graal heeft hier duidelijk iets te maken met de middeleeuwse spiritualiteit, die de nadruk legt op het mysterie van de eucharistie.

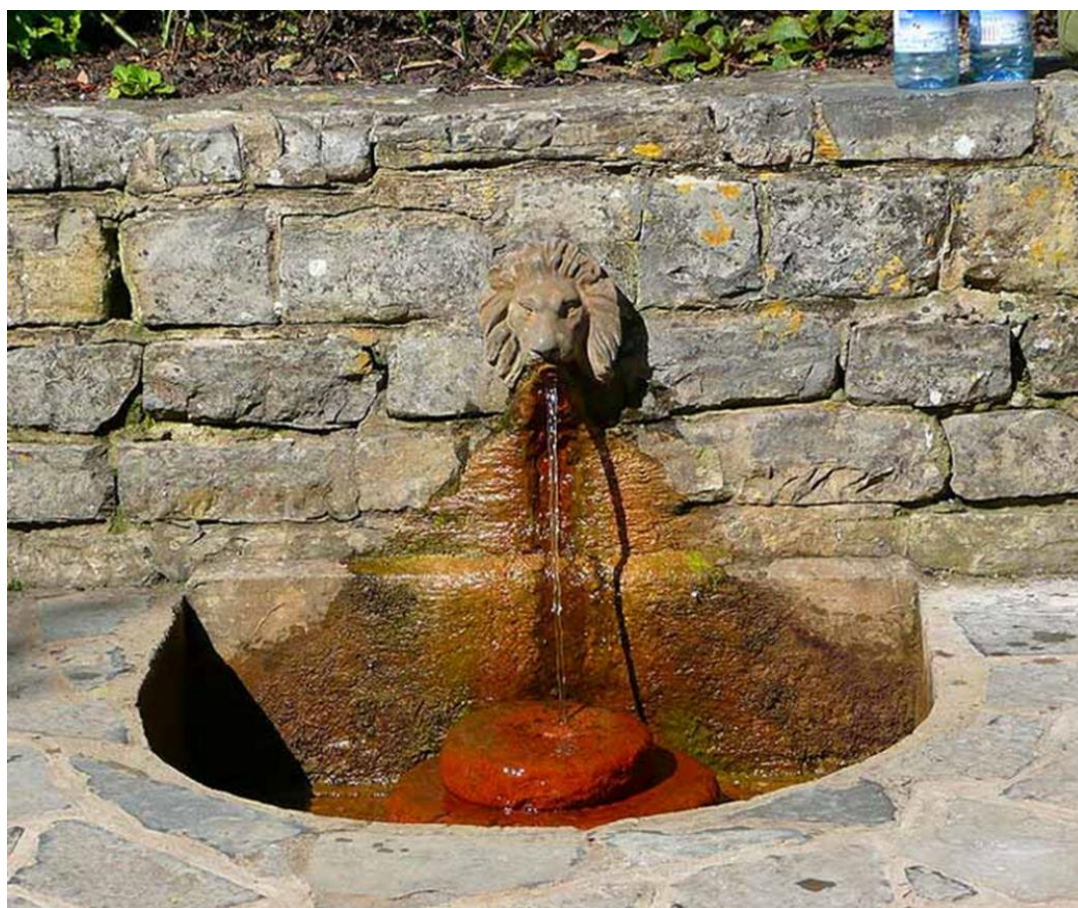

Afbeelding: De Graal bij Robert de Boron.

Zijn navolger Robert de Boron plaatst de graal nog duidelijker in een Bijbelse context. De Graal is nu de schotel of de kelk geworden, die Christus bij het Laatste Avondmaal gebruikt zou hebben. Volgens het apocriefe evangelie van Nicodemus zou die in handen gekomen zijn van de Romeinse landvoogd Pilatus, die hem

schonk aan een Romeinse officier, die ook vriend en leerling van Jezus was, namelijk Jozef van Arimathea. Jozef van Arimathea gebruikte de Graal om het bloed van Christus op te vangen. Op de miniatuur links zien we hoe Jozef van Arimathea het bloed van Christus aan het kruis opvangt in de Graal, die als een kom wordt voorgesteld. Op de miniatuur rechts uit een ander handschrift zien we Jozef van Arimathea, die intussen bisschop is geworden, en die op zijn sterfbed de Graal doorgeeft aan zijn volgelingen.

Er ontstond daarna rond Jozef van Arimathea een vroegchristelijke gemeenschap, die overal de blijde boodschap ging prediken en uiteindelijk terechtkwam in Engeland, in het dal van Avalon, het huidige Glastonbury. De Graal zou ook door hem in die buurt zijn verborgen in een bron, die de 'Chalice Well' wordt genoemd, de bron van de kelk. Die bron bestaat nog altijd in Glastonbury, maar de rode kleur heeft natuurlijk niets te maken met het bloed van Christus, maar wel met ijzerhoudende water.

Afbeelding: De 'Chalice Well' in Glastonbury.

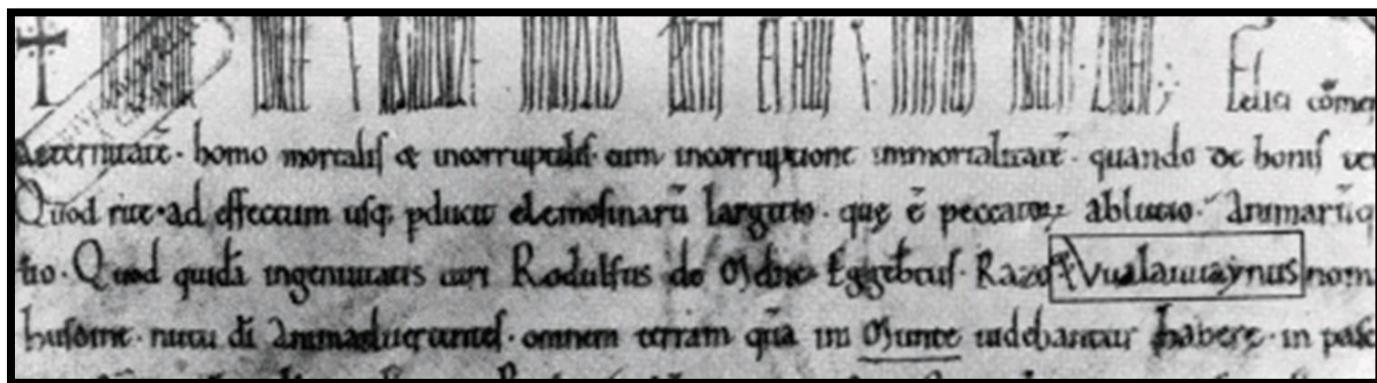
Bij Wolfram von Eschenbach is de Graal een steen, die uit de hemel is gevallen en die goddelijke krachten bezit. Die steen zou verjongende en levenwekkende eigenschappen hebben. Elk jaar op Goede Vrijdag brengt een duif vanuit de hemel een hostie naar de graalsteen, waardoor die steen zijn geneeskrachtige werking kan behouden. We moeten er nog bij vermelden dat de steen door de Tempeliers bewaakt wordt in de graalburcht, die Montsalvat wordt genoemd.

Afbeelding: De Graal verschijnt in het midden van de Ronde Tafel (uit de *Queste del Saint Graal*).

De zoektocht of queeste naar de Graal is het onderwerp van verschillende Arthurromans, ook van een omvangrijke prozaroman (de vorige werken zijn in versvorm geschreven), die genoemd wordt de *Lancelot-en-prose* uit het begin van de 13de eeuw. Deze prozaroman, die bestaat uit drie grote delen, wordt wegens zijn omvang ook wel eens 'een kathedraal in proza' genoemd. Centraal in het werk staat *de Queste del Saint Graal*, de zoektocht naar de Heilige Graal. Heel wat ridders trekken erop uit om de Graal te vinden, maar alleen de werkelijk volmaakte ridder kan die zoektocht volbrengen. Walewein, Parsifal en Lancelot falen. De onwettige verhouding met Guinevere verhindert Lancelot om de Graal te vinden. Maar Galahad, Lancelots zoon, overtreft zijn vader in volmaaktheid en zuiverheid en daardoor slaagt hij erin de zoektocht om de Graal te vinden. Op de miniatuur zien we hoe de ridders van de Ronde Tafel op Pinksteren verzameld zijn rond koning Arthur, als plots in het midden de Graal verschijnt. Die wordt door de miniaturist voorgesteld als een stralende ciborie, die gedragen wordt door engelen. Meteen vinden de ridders op hun bord de meest exquisite gerechten. De Graal is hier een soort 'tafeltje-dek je' geworden

En hoe zat het in Vlaanderen? Werden daar ook romans over Arthur en zijn ridders geschreven?

Afbeelding: Oorkonde uit 1118 waarin enkele mannen van de familie Van Melle een stuk grond schenken aan de Sint-Pietersabdij van Gent. Een van hen heet 'Walawainus' (Walewein).

Rond 1118 leefde er in het Gentse een zekere Walewein. Dat weten we uit een oorkonde van dat jaar die hij mee 'ondertekend' heeft. De kopiist van de oorkonde is blijkbaar zelf verrast door de vreemde naam, want hij vermeldt erbij dat het wel degelijk de juiste naam is. Maar de naam Walewein komt niet voor op de traditionele heiligenkalender. We mogen er daarom niet aan twifelen dat deze

Walewein van Melle genoemd is naar de beroemde neef van koning Arthur. Dat betekent dat al rond 1100 in Vlaanderen verhalen de ronde deden over koning Arthur en zijn ridders. Dat is minstens 30 jaar vooraleer de Arthurbiografie van Galfridus werd geschreven en 70 jaar vooraleer Chrétien de Troyes zijn Franse Arthurromans begon te schrijven. Walewein moet dus een hoofdpersonage geweest zijn in de mondelinge verhalen die in het Gentse circuleerden. We zullen wel nog anderhalve eeuw moeten wachten vooraleer de Arthurverhalen in het Middelnederlands op schrift gesteld worden, en dat gebeurt dan zowel in vertalingen van Franse teksten als in originele 'episodische' romans (bij voorbeeld de *Roman van Walewein en het zwevende schaakbord*). Die roman begint overigens met een verwijzing naar die mondelinge verteltraditie:

Afbeelding: Miniatuur uit *Walewein en het zwevende schaakbord*.

Vanden coninc Arture
 Es bleven menighe avonture
 Die nemmer mee ne wert bescreven.
 Nu hebbic ene scone up heven
 Consticse wel in twalsche vinden
 Ic soudse jou in dietsche ontbinden:
 Soe es utermaten scone!

(Over koning Artur bestaan er heel wat verhalen die nog nooit te boek zijn gesteld. Ik zal nu zo een heel mooi verhaal gaan vertellen. Als ik het ergens in het Frans had aangetroffen, zou ik het voor jullie in het Nederlands vertalen, want het is een schitterend verhaal!) Uit deze proloog kunnen we afleiden dat de *Walewein* een oorspronkelijke Middelnederlandse ridderroman is, dus geen vertaling uit het Frans. Dat vinden wij natuurlijk heel belangrijk, maar de dichter vindt dat niet, want hij zegt: 'Dit verhaal is zo mooi, als het in het Frans bestond, zou ik het vertaald hebben!' Het punt is dus voor hem niet of hij het vertaalde of zelf verzong, maar wel het feit dat het verhaal zo mooi is.

De literaire Arthurstof werd ook in het Engelse taalgebied met overweldigend enthousiasme ontvangen. Daarvan getuigen onder meer de volgende publicaties. Om te beginnen is er Sir Thomas Malory, *Le Morte d'Arthur*. Ondertitel: *The Book of King Arthur and the Noble Knights of the Round Table* (1485). Dit is dé literaire bekroning van de Arthurmythe. Het is de synthese van alles wat in de middeleeuwen beschouwd werd als de authentieke geschiedenis van koning Arthur. Malory was daardoor de meest invloedrijke middeleeuwse auteur. Hij zorgde ervoor dat de Arthurstof wijd verspreid werd, zowel in de ruimte als in de tijd. Het boek werd uitgegeven door William Caxton, de eerste uitgever van gedrukte boeken in Engeland en die voorzag de tekst van een woord vooraf. Daarin verdedigde hij de historiciteit van koning Arthur en hij voegde eraan toe: 'In the castle Dover, ye may see Gawain's skull' ('In het kasteel van Dover kun je de schedel van Walewein zien'.) Die schedel is er natuurlijk niet en die is er ook nooit geweest. Caxton was ook verantwoordelijk voor de misleidende titel van het werk: *Le Morte d'Arthur* slaat natuurlijk alleen op het laatste deel. Bovendien suggereert die titel dat het werk in het Frans is geschreven. Maar, nogmaals, de invloed van dit werk was immens groot.

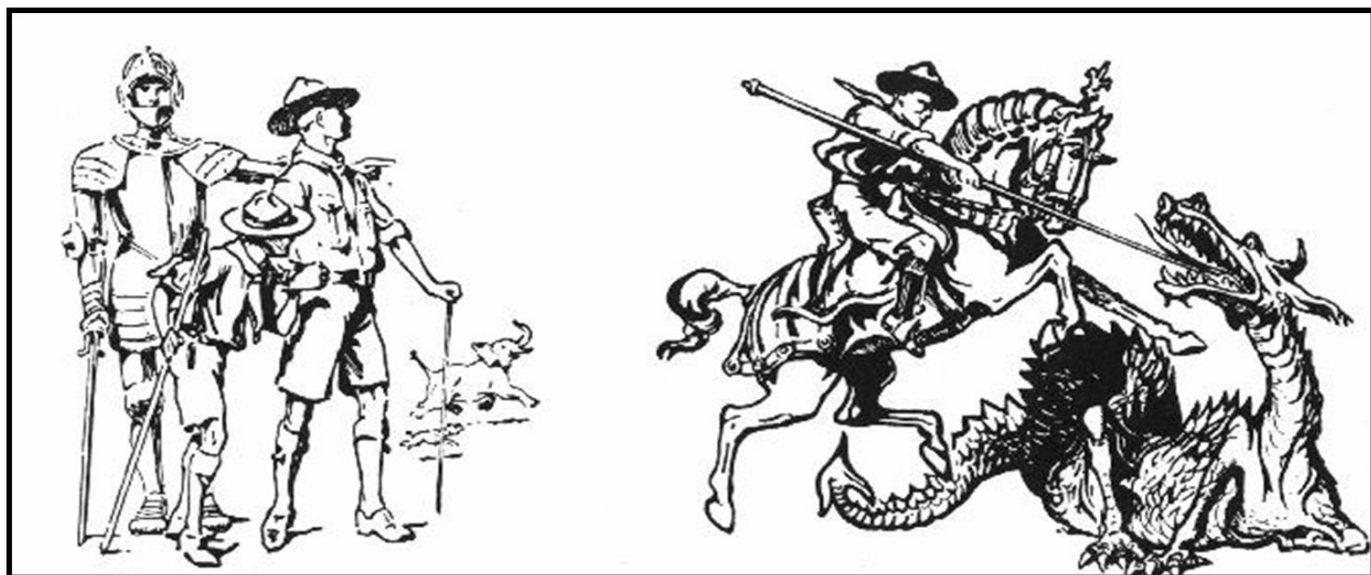

Afbeelding: Dover Castle, 'waar je de schedel van Walewein kunt zien'.

Ook in *The Lord of the Rings* (*In de ban van de Ring*, 1937-1949) van Tolkien zijn volop Arthurmotieven aanwijsbaar: de queeste, tovenaars, magische voorwerpen enz. De tovenaars Gandalf bv. is duidelijk een hertekening van Merlijn. En dan is er nog Terence H. White, *The Once and Future King* (1958), de beroemdste hedendaagse Arthurbewerking. De titel verwijst naar een tekst op het graf van koning Arthur. Op het graf zou namelijk gestaan hebben: *Hic iacet Arturus, rex quondam rexque futurus*. ('Hier ligt Arthur, koning voor eens en voor altijd.')

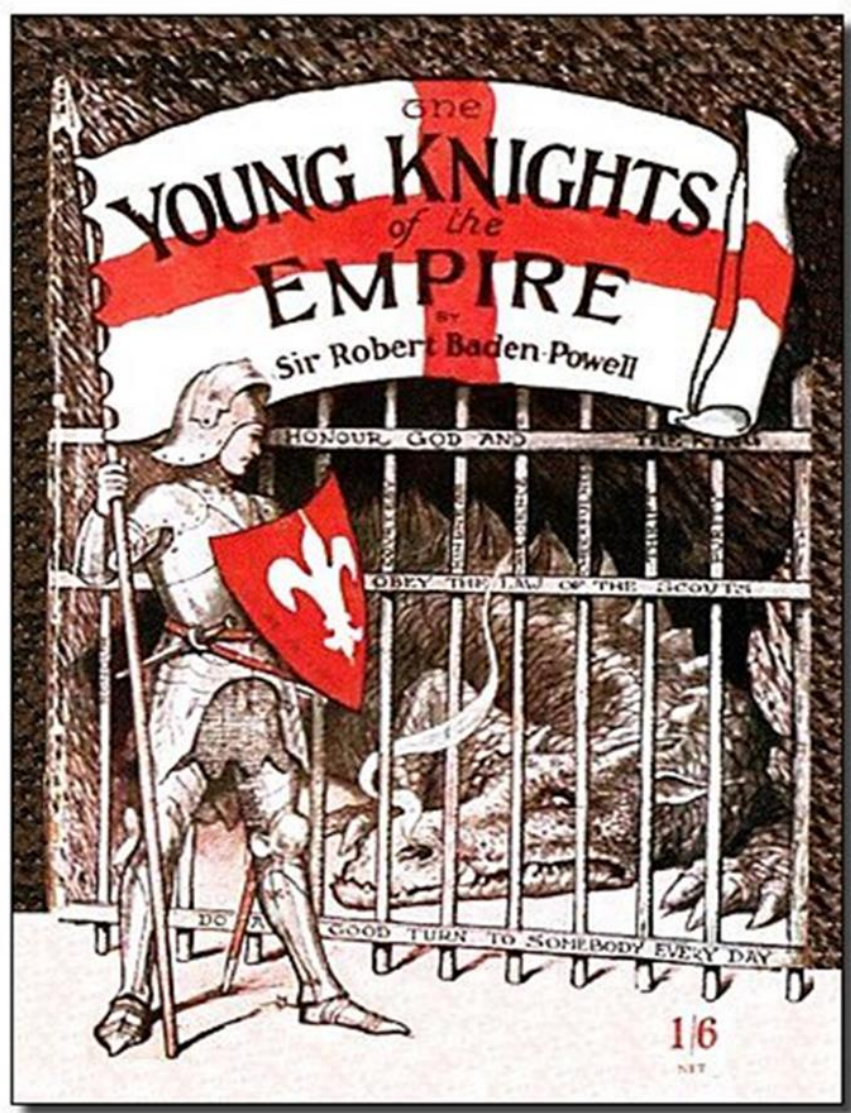
Tijdens de romantiek werden de ridderlijke middeleeuwen opnieuw ontdekt. We krijgen dan een revival van de ridderideologie. Kenelm Henry Digby, een fervent lezer van Malory, publiceerde in 1822 een werk dat de bijbel van de 19de-eeuwse ridder-gentleman zou worden: *The Broad Stone of Honour. Rules for the Gentlemen of England*. In dat boek schetste Digby een waardecomplex, waar zijn eigen tijd volgens hem opnieuw dringend behoefte aan had. Het thema van dit werk is de ridderlijk-heroïsche levenshouding in dienst van God en Vaderland tegen de moderne draken van grof winstbejag en burgerlijk egoïsme, dat alles

naar het voorbeeld van koning Arthur en van Sint-Joris of Saint George, de patroonheilige van Engeland. Dat ideaal sprak de Victoriaanse elite heel erg aan: ook de burgerij wilde opnieuw ridder worden. Adel en burgerij vonden zelfs dat ze letterlijk riddertje moesten spelen. Zo werd er bijvoorbeeld in 1839 een groots riddertoernooi georganiseerd, The Eglinton Tournament. Maar een hevige stortbui zorgde ervoor dat de ridders in de modder bleven steken en dat ze hun paraplu's moesten bovenhalen. Zo eindigde het toernooi met een gigantische anticlimax, en die werd in de Engelse kranten in satirische tekeningen weergegeven.

Afbeelding: Illustraties uit Sir Robert Baden-Powell, *Scouting for Boys* (1908).

De gentlemanideologie bouwt voort op het ideaalbeeld van de hoofse ridder: een man met karakter, gevormd door een harde fysieke training, de beschermer van de zwakkeren, vol zelfopoffering en met een groot eergevoel. Uit die ideologie ontstonden niet alleen de romans van Sir Walter Scott, maar ook de morele code van de scoutsbeweging, zoals die geformuleerd werd door Sir Robert Baden-Powell. Ook het idee van 'Fair play' in het voetbal en het opvoedingsideaal in de 'public school education' komen daaruit voort.

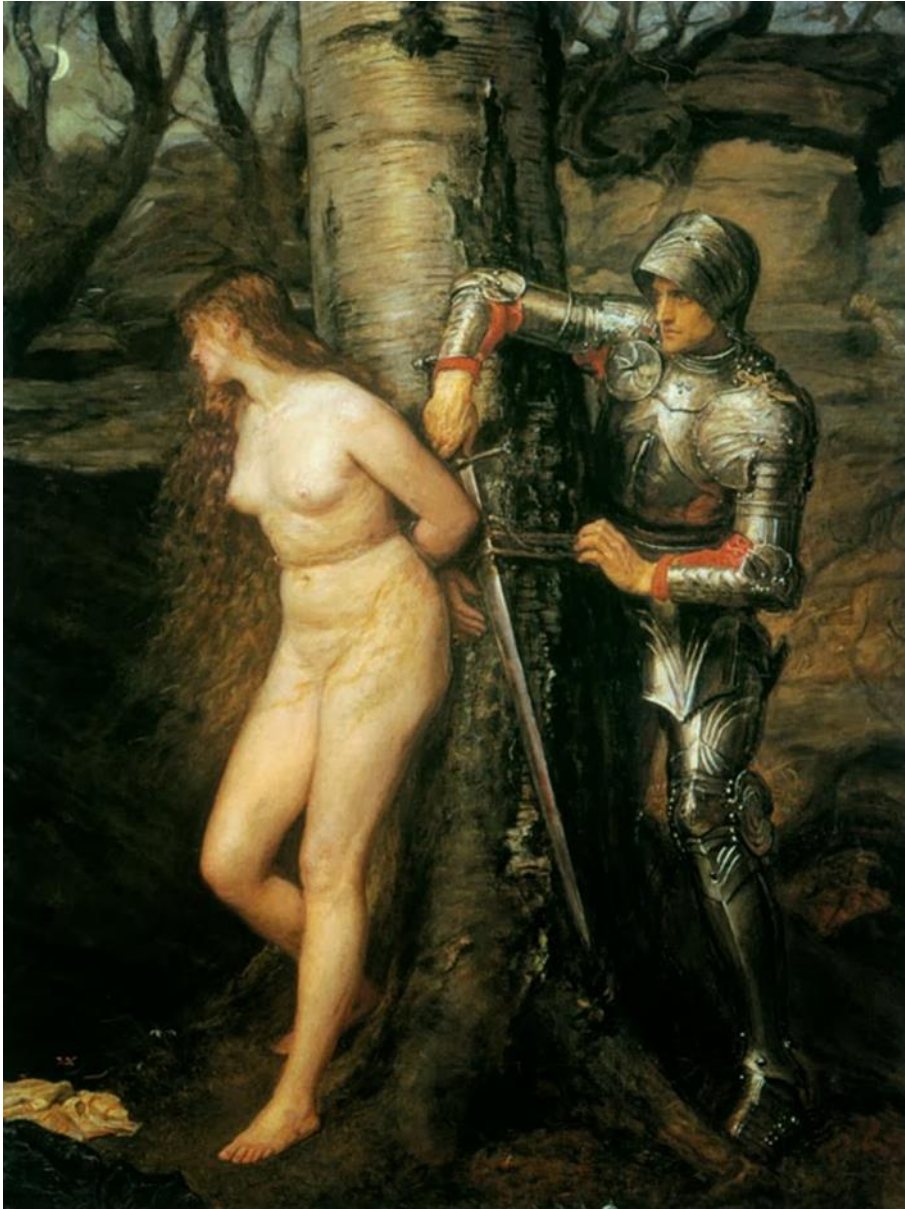
Afbeelding: Sir Robert Baden-Powell, *The Young Knights of the Empire* (1917).

Ook de jeugdbewegingen in Vlaanderen bewogen zich in dezelfde sfeer, zelfs tot in de 20ste eeuw, zowel bij de Chiro als bij de KSA. De beste leden kregen de titel van 'ridder in de Eucharistische kruistocht' of ze trokken ten strijde onder de leuze AVV-VVK. Eigenlijk komt het altijd op hetzelfde neer: men grijpt terug naar de middeleeuwen om uit de hoogtepunten van toen een ideologie te smeden voor de eigen tijd, een ideologie waarop een harmonische samenleving kan worden gebouwd.

Afbeelding: Uit het uit het lidboekje van de Chirojeugd (1941-1946)

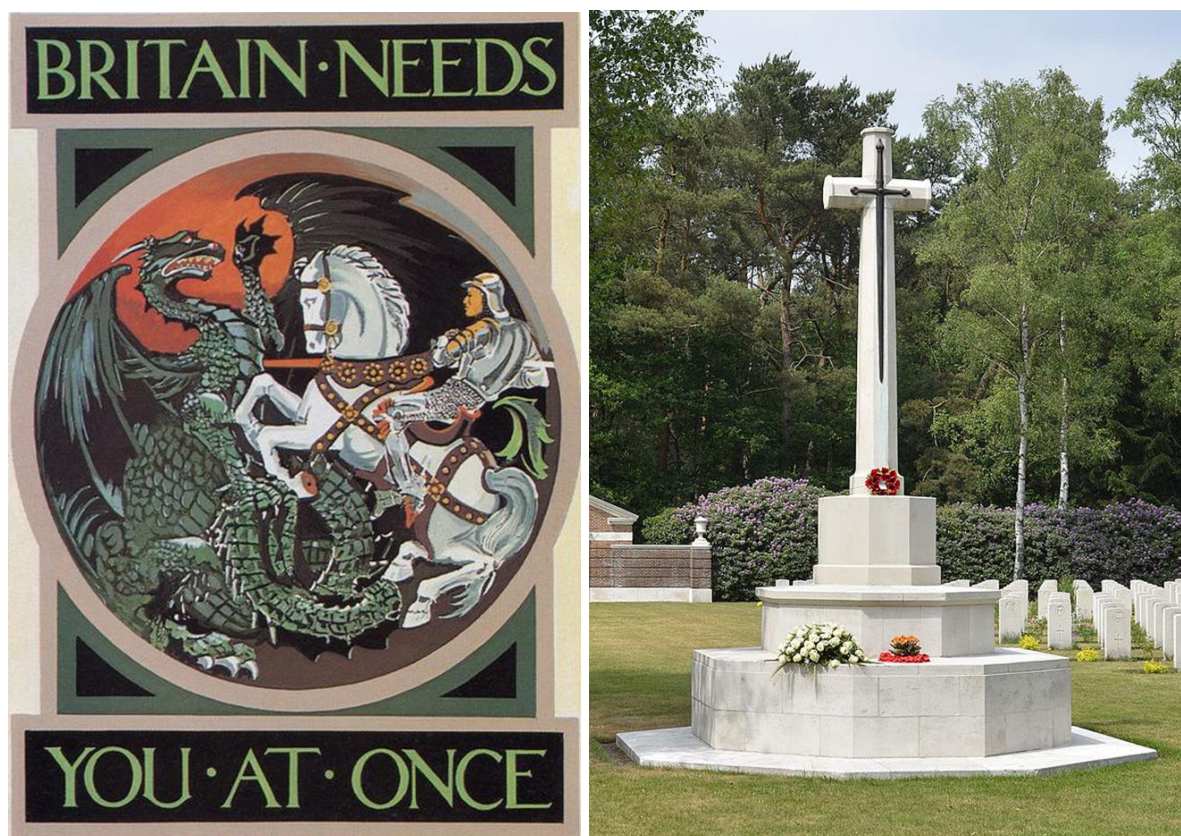
We moeten er wel bij zeggen, dat het ideaal van de Britse gentleman ook wel een beetje een mannelijke wensdroom was. De gentleman moest de zwakkeren ter hulp komen en dat waren natuurlijk vooral vrouwen, die tegen allerlei monsters beschermd moesten worden. Dat wordt hier geïllustreerd door een schilderij van John Everett Millais, getiteld *The Knight Errant* of 'De dolende ridder'. Een vastgebonden, hulpeloze, naakte jonge vrouw wordt na een bloedig gevecht bevrijd door een knappe ridder vol zelfopoffering. Dit was de natte droom van elke Victoriaanse burgerman, zou je kunnen zeggen.

Afbeelding: Sir John Everett Millais, *The Knight Errant* (1870).

In de British Army Propaganda tijdens de Eerste Wereldoorlog vinden we deze ridder-gentleman in dienst van God en vaderland opnieuw terug, nu eens in de figuur van Koning Arthur en dan weer als Sint-Joris die de draak verslaat. De affiche links werd in 1915 verspreid door het Britse recruteringsbureau: een ridder op een wit, steigerend paard valt een groene draak aan. De ridders trokken in groten getale ten strijde, maar de ontnuchtering was groot. Want in de gruwelijke slachting van de Eerste Wereldoorlog speelde de individuele dapperheid geen rol meer. Van het ridderideaal bleef alleen nog het symbool van het zwaard op het

kruis van de oorlogskerkhoven over. Dit 'Cross of Sacrifice', het kruis van de opoffering, is vandaag nog terug te vinden op honderden militaire begraafplaatsen van de Commonwealth, zowel in België als in Frankrijk en in Nederland. Zoals je kunt zien, gaat het om een vrijstaand wit kalkstenen Latijns kruis. Op de voorkant van het kruis is een bronzen zwaard bevestigd. (Dit kruis staat op het oorlogskerkhof van Bayeux in Normandië.)

Afbeelding: Affiche en 'Cross of Sacrifice' (Eerste Wereldoorlog).

Ook in de Tweede Wereldoorlog werd de ideologie van Arthur en zijn ridders misbruikt. Maar dit keer door de vijand, door de nazi's dus. Daar was Himmler, de leider van de SS, verantwoordelijk voor. In het kasteel Wewelsburg bij Paderborn vergaderde de Teutoonse ridderorde, 'De orde van de zwarte zon', geïnspireerd door Arthur en zijn ridders. Dit kasteel moest Himmlers 'Camelot' worden. Himmler benoemde zichzelf tot Grootmeester van die orde en hij vergaderde daar met zijn twaalf SS-commandanten als de herboren 'Ridders van de Ronde Tafel'. Ook de zwarte 'zon' op de vloer van de zogenaamde Obergruppenführersaal verwijst naar Ronde Tafel. In dit mozaïek wordt de zwarte zon verenigd met het

hakenkruis en de SS-runetekens. Het hoeft ons niet te verbazen, dat het kasteel Wewelsburg vandaag de dag een belangrijke bedevaartplaats is van de neonazi's. Het hoeft ons evenmin te verbazen dat Hitler zichzelf ook als Graalridder liet afbeelden. Hij wilde namelijk alle relikwieën in zijn bezit krijgen. Hij meende dat, als hij de magische speer van de Romein die Jezus' lichaam doorboorde én de Graal zou samenvoegen, dan de tijd van Karel de Grote weer zou herleven en dat Europa weer één zou worden, onder zijn leiderschap natuurlijk. De bindende factor van het samenvoegen was het bloed van Jezus Christus.

Afbeelding: Kasteel Wewelsburg en Hitler als Graalridder.

Daarom gingen Nazi's op Graaljacht in Frankrijk. Daarom werd de archeoloog Otto Rahn door de nazi's ingehuurd om het verhaal van de Heilige Graal te integreren in de nazi-ideologie. Otto Rahn verafgoodde Wagner en hij kwam via *Parzival* in contact met de Graal en het werk van Wolfram von Eschenbach. In zijn boek *Kreuzzug gegen den Gral*, 'Kruistocht tegen de Graal', uit 1933, kwam Rahn tot de conclusie dat de Graalburcht, die in *Parzival* Montsalvat wordt genoemd, eigenlijk de Katharenburcht Montségur was. Dat boek kreeg in nazikringen grote

belangstelling. Tijdens de oorlog stuurde Hitler diverse hoge SS-officieren op geheime missie naar Zuid-Frankrijk om de Heilige Graal te bemachtigen, maar ze vonden niets.

Afbeelding: Het Kasteel van Montségur.

Die Heilige Graal zijn we ook tegengekomen, zoals je waarschijnlijk nog herinnert, in *De Da Vincicode* (2003) van Dan Brown, een wereldwijde bestseller, waarvan meer dan 60 miljoen exemplaren verkocht werden. Het boek werd vertaald in 44 talen en het is met succes verfilmd in 2006.

De stelling van Dan Brown is: de Graal is geen voorwerp, maar een geheim. Heilige Graal = San Greal in het Oudfrans, maar dat is verkeerd gespeld. Het moet SANG REAL zijn, d.w.z. Heilig Bloed of het nageslacht van Christus.

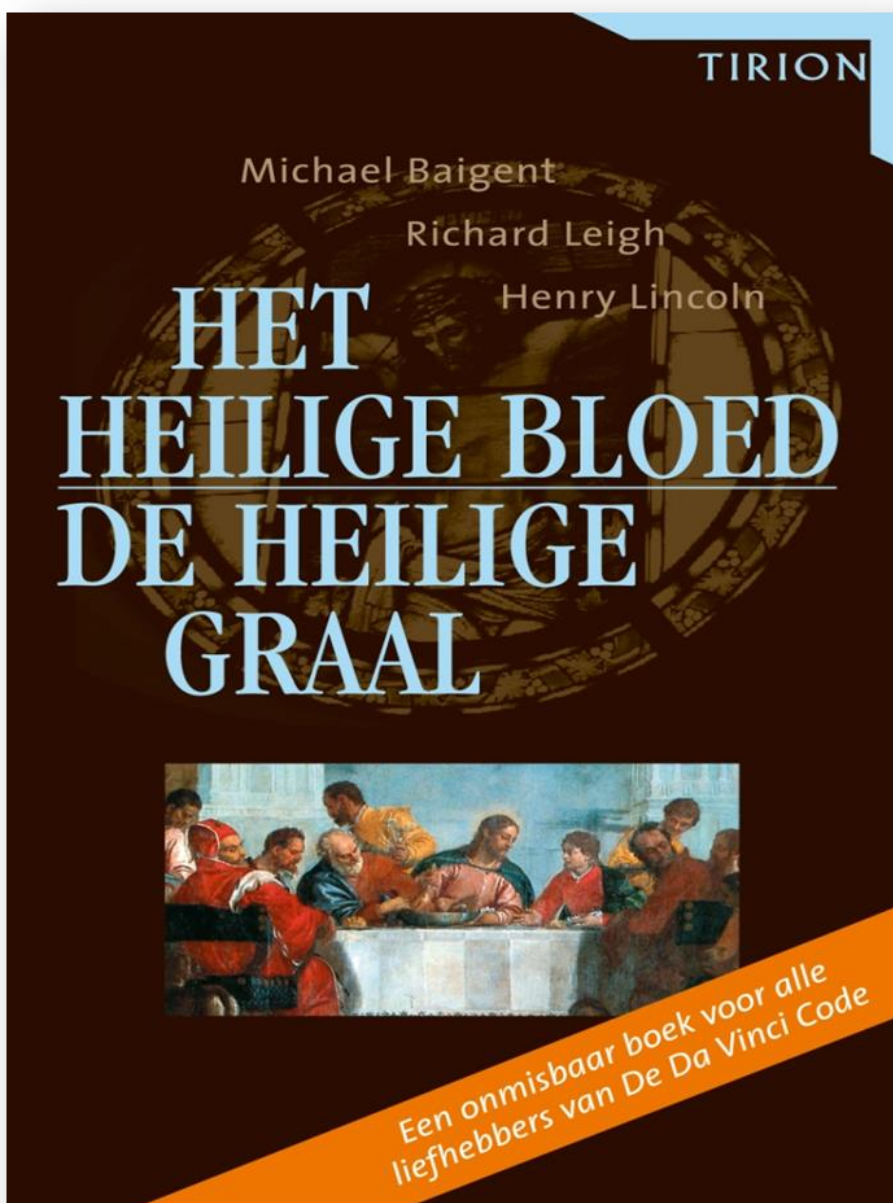
Het geheim is namelijk dat Jezus was getrouwd met Maria Magdalena en een dochter Sara had. Eén van de vele bewijzen daarvan is *Het Laatste Avondmaal* (1495) van Leonardo Da Vinci. Op dat schilderij wordt naast Christus niet de apostel Johannes, maar Maria Magdalena afgebeeld.

Afbeelding: Leonardo da Vinci , *Het Laatste Avondmaal* (1495).

Na de kruisiging zou Maria Magdalena naar Zuid-Frankrijk gevlucht zijn, waar haar nageslacht de basis vormde van de eerste koninklijke dynastie van Frankrijk, de Merovingen. Godfried van Bouillon (afstammeling van de Merovingen) zou dan in Jeruzalem de Tempeliers en de Priorij van Sion hebben opgericht om het geheim van de Graal te bewaren. Die Priorij is door de eeuwen heen blijven bestaan, met illustere grootmeesters als Leonardo Da Vinci en Isaac Newton.

Dan Brown zou voor dit boek zijn inspiratie gehaald hebben uit een boek van drie Britse journalisten, dat verscheen in 1982. Die hebben Dan Brown beschuldigd van plagiaat. Ze deden dat vooral, omdat ze jaloers waren op het succes van *De Da Vincicode*. Dan Brown werd ook aangeklaagd voor plagiaat, maar hij werd vrijgesproken. De drie journalisten vonden dat niet erg, want ze hadden eigenlijk hun doel bereikt: hún boek is daarna eveneens een bestseller geworden.

Afbeelding: Het boek van de drie journalisten, geplagieerd door Dan Brown?

Er zijn heel wat films gemaakt, waarin Arthur een hoofdrol speelt, onder meer *First Knight* en *Excalibur*. Voor de liefhebber van kolder is *Monty Python and the Holy Grail* een absolute aanrader.

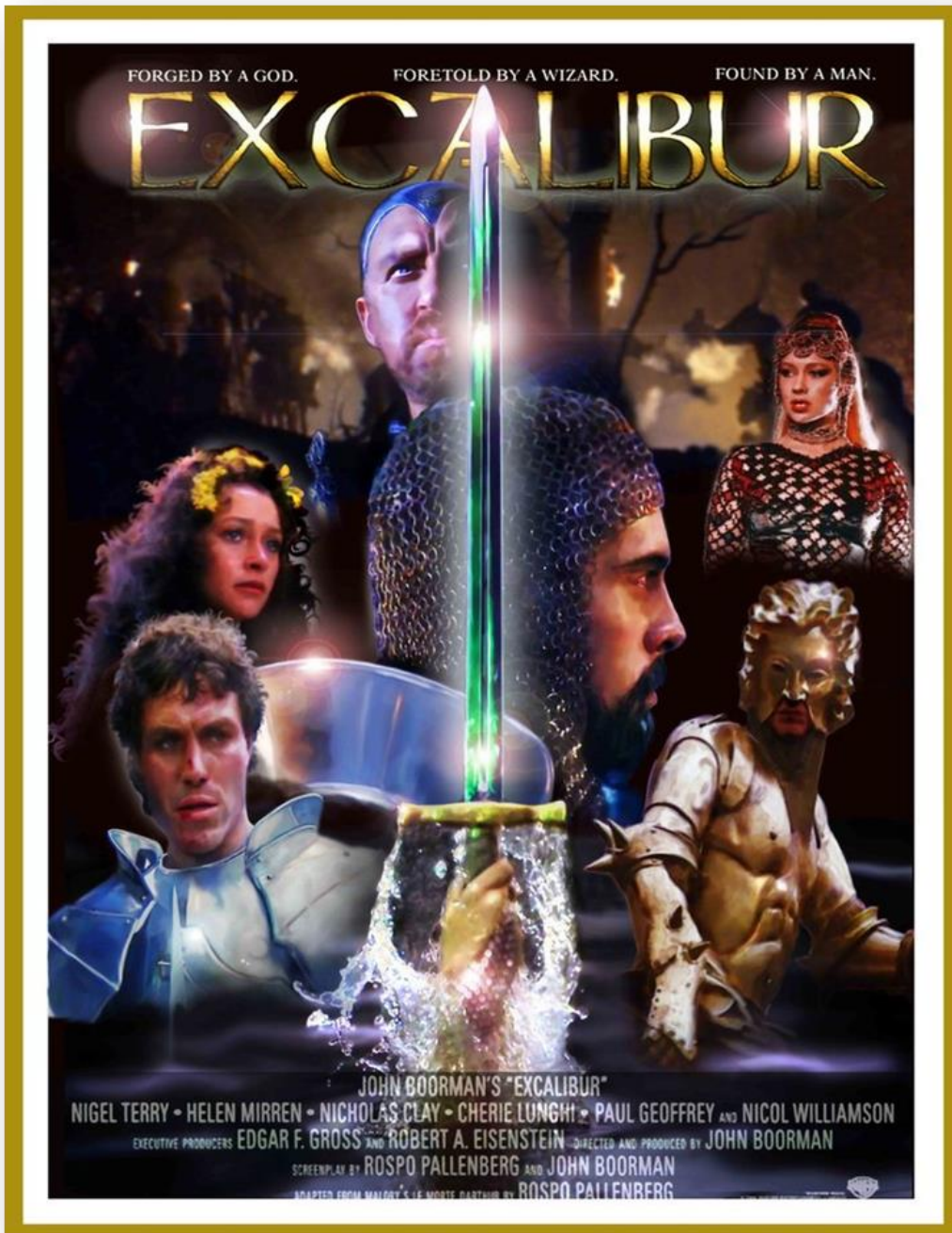
Een andere populaire film, waarin de Graallegende doorklinkt, is *Indiana Jones and the Last Crusade*. Ook in fantasyfilms als *Star Wars* vinden we Arthurthema's. En dan is er ook nog een beroemde tekenfilm: *Merlijn de Tovenaar* van Walt Disney.

Iedereen herinnert zich ongetwijfeld *Monty Python and the Holy Grail* uit 1975. In *Monty Python and the Holy Grail* gaan Arthur en zijn ridders, waaronder Lancelot, Galahad en Bedivere, op zoek naar de Heilige Graal. De film is één grote parodie op de Arthurverhalen en het is één en al kolder wat de klok slaat. De paarden zijn vervangen door dienaars, die kokosnoten tegen elkaar te slaan om het geluid van galopperende paarden na te botsen. Vooral dankzij de bekende Britse acteur John Cleese is dit nog altijd een populaire cultfilm.

Afbeelding: *Monty Python and the Holy Grail* (1975).

Excalibur van John Boorman uit 1981 is de meest esthetiserende verfilming van de Arthurstof, met muziek uit de *Carmina Burana* van Carl Orff en uit de opera *Parzifal* van Richard Wagner.

Afbeelding: Filmaffiche van *Excalibur* (John Boorman, 1981).

Een kaskraker was ook *Indiana Jones and the Last Crusade* (1989) geweest. De film is geregisseerd door Steven Spielberg en geschreven door George Lucas, met als belangrijkste acteurs: Harrison Ford en Sean Connery. Het verhaal gaat over de nazi's, die zijn op zoek naar de Graal in Turkije. De echte graal blijkt uiteindelijk

geen gouden beker te zijn, maar de eenvoudige houten beker van een timmerman.

Minder bekend is *First Knight* uit 1995 over de liefdesverhouding tussen Lancelot (gespeeld door Richard Gere) en Guinevere (Julia Ormond). Arthur (gespeeld door Sean Connery) krijgt lucht van hun geheime verhouding en hij wil Lancelot veroordelen. Tijdens een rechtszaak op het stadsplein waagt de kwaadaardige Maligant een inval. Lancelot strijdt mee met Arthurs leger en hakt de mannen van Maligant in de pan. En hij redt natuurlijk ook Guinevere uit de handen van de vijand. Lancelot verandert op die manier van een aangeklaagde in de onmisbare 'first knight'. En na de dramatische dood van Arthur, trouwt Lancelot vanzelfsprekend met Guinevere.

Afbeelding: Sean Connery als King Arthur in *First Knight* (1995).

Een buitenbeentje in de verfilmingen is *The Mists of Avalon* uit 2001. Eigenlijk gaat het om een televisieserie, gebaseerd op de succesroman van Marion Zimmer Bradley (1983), waarin de Arthurlegende verteld wordt vanuit een vrouwelijk perspectief. Daarbij probeert de heidense Morgana te voorkomen dat Arthur wordt ingepalmd door de christelijke Guinevere.

Afbeelding: Filmaffiche van *The Mists of Avalon* uit 2001.

En dan is er nog de pretentieuze film *King Arthur* uit 2004, die beweert 'The true story behind the legend' te tonen (filmaffiche hieronder). Je vraagt af waarom Keira Knightley als Guinevere daar twee keer naast staat. De linkse afbeelding komt van de Europese affiche en de rechtse van de Amerikaanse affiche en je kunt daarop duidelijk zien dat ze gefotoshopt werd volgens Amerikaanse schoonheidsnormen.

Afbeelding: *King Arthur*(2004), 'The true story behind the legend'.

De film is gesitueerd in de vijfde eeuw en gebaseerd op een historisch gegeven: er zou namelijk ooit een bevelhebber Artorius bestaan hebben in het Brittannië van de Romeinse Tijd. Dat was eigenlijk in de tweede eeuw het geval, maar daar trekt de film zich natuurlijk niets van aan!

Arthur is hier een half-Romeinse, half-Britse legeraanvoerder, die de Saksische barbaren een halt toeroept. Hij voert daarbij Sarmatse ruiters aan en dat blijkt wél historisch verantwoord te zijn. De Sarmaten, een steppevolk uit Midden-Europa, deden effectief dienst bij de Romeinen in de cavalerie. We zien in de film

ook de Muur van Hadrianus. Merlijn wordt voorgesteld als de leider en de sjamaan van een Pictische volksstam en Guinevere als een Pictische prinses. Maar er is geen spoor te bekennen van Excalibur, er is geen overspelige liefde en er is geen Graalbeker.

Afbeelding: Uit de film *King Arthur* (2004).

Als je dit beeld van Arthur en zijn ridders ziet, wordt een en ander duidelijk. Dit is een allusie op de cowboyfilm *The Magnificent Seven* (1960) met Yul Brunner, die op zijn beurt een remake is van de Japanse klassieker *The Seven Samurai* (1954).

Het wordt tijd om te besluiten. We keren terug naar ondertitel van deze tekst: 'Fictie of historie?' Daarmee wilden we aangeven dat Arthur enerzijds té legendarisch is voor een historische persoon, maar dat hij anderzijds als denkbeeldige figuur veel te veel invloed gehad heeft op de geschiedenis om helemaal verzonnen te kunnen zijn. Bovendien hebben we geconstateerd dat elke tijd zijn eigen Arthur heeft geconstrueerd. Of hij nu de middeleeuwse voorvader van de hedendaagse Britse vorsten is, de Victoriaanse gentleman of de romantische fantasyheld, één ding is duidelijk: Arthur is nog altijd onsterfelijk. Hij is 'the once and future king', de koning voor eens en altijd!

(Met dank aan Jos Martens voor zijn opmerkingen en aanvullingen)

jan.uyttendaele@gmail.com

BIBLIOGRAFIE

K. Aardse, 'Viermaal koning Arthur en zijn ridders'. In: *Literatuur*, jg. 3, nr. 4 (1986).

P. Bange, *Ridders in de middeleeuwen. Het romantische ideaal en de rauwe werkelijkheid*. Zutphen: Walburg Pers, 2019.

B. Besamusca (red.), *Jeesten van rouwen ende van feesten. Een bloemlezing uit de Lancelotcompilatie*. Hilversum: Verloren, 1999.

I. Biesheuvel, *De ridders van de Ronde Tafel. Arturverhalen uit de Lage Landen*. Vertaald door Ingrid Biesheuvel. Met een voorwoord van F. van Oostrom. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2012.

J. Boven, J. Janssens en J. Uyttendaele, *Als dwergen op de schouders van reuzen. Werken met middeleeuwse teksten in het middelbaar onderwijs*. Brussel: UFSAL, 1982.

F. Brandsma, 'Artur'. In: W.P. Gerritsen & A.G. van Melle (red.), *Van Aiol tot de Zwaanridder. Personages uit de middeleeuwse verhaalkunst en hun voortleven in literatuur, theater en beeldende kunst*. Nijmegen: SUN, 1993.

J.P. Bruggink e.a., *Roman van Lancelot*. Samenstelling en vertaling: J.P. Bruggink e.a. Amsterdam: Querido, 1986.

N. Bullinga, *In de voetsporen van koning Arthur*. Bloemendaal: J.H. Gottmer / H.J.W. Becht, 2001.

D. Day, *Koning Arthur. Het ontstaan van een mythe*. Alphen aan den Rijn: Atrium, 1998.

M. Draak, *Arthur en zijn tafelronde*. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1979.

J.D. Janssens, *Koning Arthur in de Nederlanden*. Utrecht: HES, 1985.

J.D. Janssens, 'Middeleeuwse Arturvisies voor divers gebruik'. In: *BZZLLETIN*, jg. 13, nr. 124, 1985.

- J. Janssens, *De Graal en de ridders van de Ronde Tafel*. Leuven: Davidsfonds / Clauwaert, 1995.
- J. Janssens & V. Uyttersprot, *Superhelden op perkament. Middeleeuwse ridderromans in Europa*. Leuven: Davidsfonds / Amsterdam: AUP, 2005.
- J. Janssens, *De middeleeuwen zijn anders. Cultuur en literatuur van de 12de tot de 15de eeuw*. Leuven: Davidsfonds, 1993.
- J. Janssens, *Koning Artur in meervoud. De mythe ontrafeld*. Leuven: Davidsfonds / Amsterdam: AUP, 2017.
- L. Jongen, *Walewein, de neef van koning Arthur*. Vertaling en toelichting. Amsterdam: Querido, 1992.
- W. Kuiper, *Ferguut of De Ridder met het Witte Schild*. Vertaling: W. Kuiper. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2002.
- H. Lampo & P.P. Koster, *Arthur*. Alphen aan den Rijn: Atrium, 1990.
- Sir T. Malory, *De Morte d'Arthur*. Vertaling W. Tigges. Utrecht: Prisma, 1981.
- G. van Monmouth, *Geschiedenis van de Britse koningen*. Vertaald door Mark Nieuwenhuis. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2000.
- F. van Oostrom, *Stemmen op schrift. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006.
- P. Steinz, 'Koning Arthur'. In: *Macbeth heeft echt geleefd. Een reis door Europa in de voetsporen van 16 literaire helden*. Amsterdam: NRC Boeken, 2011.
- R.E.V. Stuip & C. Vellekoop (red.), *Hoofse cultuur. Studies over een aspect van de middeleeuwse cultuur*. Utrecht: HES, 1983.
- V. Uyttersprot, 'Literair vuurwerk in Endi. Vertelstrategieën in de Roman van Walewein'. In: R. Sleiderink, V. Uyttersprot & B. Besamusca, *Maar er is meer. Avontuurlijk lezen in de epiek van de Lage Landen*. Leuven: Davidsfonds, 2005.

W. Verbeke, J. Janssens & M. Smeyers, *Arturus Rex. Volumen I: Catalogus. Koning Artur in de Nederlanden*. Leuven: University Press, 1987.

T.M. Verhage-van den Berg, 'De roman van Walewijn (sic)'. In: *BZZLLETIN*, jg. 13, nr. 124, 1985.

T.H. White, *Arthur, koning voor eens en altijd, gevolgd door Het boek Merlijn*. Vertaald door Max Schuchart. Utrecht / Antwerpen: Het Spectrum, 1979.

Websites en bronnen van de afbeeldingen

<https://literairecanon.be/nl/werken/walewein>

<https://literairecanon.be/nl/werken/media-walewein>

<https://klara.be/de-canon-02-walewein-van-penninc-en-pieter-vostaert-met-mike-kestemont-0>

<https://moocmnl.kantl.be/koning-arthur/>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Koning_Arthur

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Roman_van_Walewein_\(en_het_schaakspel\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Roman_van_Walewein_(en_het_schaakspel))

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Walewein_\(personage\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Walewein_(personage))

<https://en.wikipedia.org/wiki/Guinevere>

<http://www.koningartur.nl/>

<https://www.jeugdcultuurenwetenschap.be/artikels/de-echte-koning-arthur>

<https://www.reisroutes.be/blog/zuidwest-engeland/legende-koning-arthur-locaties/>

<https://historianet.nl/maatschappij/vorsten/koning-arthur-van-legerleider-tot-mythische-held>

<https://www.seniorennet.be/redactie/artikel/255/koning-arthur-mythe-of-werkelijkheid>

<https://www.postzegelblog.nl/2018/10/11/britse-legenden-rond-koning-arthur/>

<https://deleesclubvanalles.nl/recensie/koning-arthur-in-meervoud/>

<https://actuelmoyenage.wordpress.com/2019/04/25/les-neuf-preux-avengers-medievaux/>

<https://www.euroreizen.be/landen/oostenrijk/innsbruck/hofkirche>

[https://nl.wikipedia.org/wiki/Britannia_\(Romeinse_provincie\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Britannia_(Romeinse_provincie))

<https://en.wikipedia.org/wiki/Saxons>

<http://histoforum.net/2017/voorwerpen.html>

<https://www.bayeuxmuseum.com/la-tapisserie-de-bayeux/>

https://nl.wikipedia.org/wiki/Slag_bij_Hastings

https://en.wikipedia.org/wiki/Glastonbury_Abbey

<https://sites.duke.edu/danteslibrary/otranto-mosaic/>

<http://www.sienabiketour.com/portfolio/saint-galgano-and-the-val-di-merse/?lang=en>

<http://histoforum.net/2015/mappaemundi.pdf>

https://en.wikipedia.org/wiki/Modena_Cathedral

<https://www.atlasobscura.com/places/winchester-round-table>

<https://www.mentalfloss.com/article/65207/15-facts-about-monty-python-and-holy-grail>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Death_of_King_Arthur.jpg

<https://knowyourmeme.com/photos/1189764-donald-trump>

[https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Da_Vinci_Code_\(boek\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Da_Vinci_Code_(boek))

<https://www.kuleuven.be/thomas/page/de-da-vinci-code/>

<https://www.imdb.com/title/tt0349683/>

<https://www.imdb.com/title/tt0113071/>

<https://www.imdb.com/title/tt0082348/>

<https://histoforum.net/films/arthur.htm>

[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Mists_of_Avalon_\(miniseries\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Mists_of_Avalon_(miniseries))

Tentoonstelling

Van vrijdag 29 oktober 2021 t/m zondag 23 januari 2022 vindt in de Ergoedbibliotheek in Antwerpen een tentoonstelling plaats met als titel: 'Helden in harnas. Ridderromans van Karel ende Elegast tot de Rode Ridder.' In de toelichting daarbij lezen we onder meer: 'Iedereen kent ridderverhalen over Karel de Grote en koning Arthur. Waarom spreken die verhalen vandaag nog tot de verbeelding?' Zie:

<https://www.consciencebibliotheek.be/nl/helden-in-harnas>

<https://www.neerlandistiek.nl/2020/12/spectrumlezing-helden-in-harnas/>